

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΚΑΙ «ΑΥΤΟΡΡΥΘΜΙΣΗ» ΣΤΗΝ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

Σοφία Καϊπατζή-Γουίτλοκ, επικοινωνιολόγος, λέκτορας Α.Π.Θ.

1. Εισαγωγή

Η μελέτη αυτή διερευνά τη σχέση ανάμεσα στους πολίτες, τα ΜΜΕ και το κράτος στη ραδιοτηλεοπτική τάξη της χώρας μας με βάση θέματα προσβολής της προσωπικότητας πολιτών από τηλεοπτικές εκροές. Εξετάζονται οι δυνατότητες εύλογης άμυνας και δικαίωσης των πολιτών σε τέτοιες περιπτώσεις, ενώ εξετάζεται επίσης σε συσχετισμό με τα παραπάνω ο αποκλεισμός του πολίτη από την «αυτόνομη πρόσβαση»¹ στα μέσα, στα *fora* δηλαδή της ηλεκτρονικής δημοσιότητας. Εστιάζονται έτσι δύο επίπεδα: πρώτον, περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας που εγείρουν την άσκηση του δικαιώματος απάντησης και στις οποίες εκδηλώθηκε τουλάχιστον απόπειρα να ασκηθεί αυτό το δικαίωμα. Με την εμπειρική παρακολούθηση των περιπτώσεων χαρτογραφούνται κρίσιμες παράμετροι όπως η επίγνωση, η σκοπιμότητα και η υλοποιησιμότητα του θεσμού. Σε ένα δεύτερο θεωρητικό επίπεδο διερευνούμε τον γενικότερο αποκλεισμό του πολίτη και την προβληματική σχέση του με τα ΜΜΕ αφ' ενός και με το κράτος αφ' ετέρου. Η εννοιολογική, η συλλογιστική και η αξιολογική βάση του θεσμού της απάντησης/επανόρθωσης αναψηλαφούνται κριτικά, ενώ ο θεσμός ταξινομείται σε ευρύτερα πλαίσια αρχών (γράφημα 1). Ιχνηλατούνται οι πτυχές του συγκρουσιακού φαινομένου που καλείται να ρυθμίσει ο εν λόγω θεσμός και αποκρυσταλλώνονται οι γενικότερες δομικές σχέσεις (πολίτη - μεντιατικού βιομηχανικού πλέγματος) που διαμείβονται και μέρος μόνον των οποίων επιδιώκει να πραγματευτεί πολιτικά και δικαϊκά ο εν λόγω θεσμός.

Μελετώνται, συγκεκριμένα, δέκα περιπτώσεις όπως αυτές αναφέρθηκαν στο Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ) ή καταγράφηκαν στη βιβλιογραφία και στον Τύπο. Το γεγονός της «ανακύκλωσης» περιπτώσεων προσβολής από τον Τύπο αποκτά ιδιαίτερη σπουδαιότητα, επειδή σηματοδοτεί το μέγεθος του προβλήματος και ως προς το περιεχόμενο της παραβίασης αυτής καθεαυτής, αλλά και ως προς το χειρισμό του δικαιώματος απάντησης ή της ποινής που επιβλήθηκε. Δείχνει, δηλαδή, ότι ορισμένες περιπτώσεις υπήρξαν κραυγαλέες. Επί πλέον, καταγράφει

1. Η έννοια «αυτόνομη πρόσβαση» προσδιορίζεται αναλυτικά στην τέταρτη ενότητα του άρθρου.

την ανάπτυξη ενός νέου «ενδο-μεντιατικού ελεγκτικού» ρόλου του Τύπου προς τα ηλεκτρονικά ΜΜΕ που υπογραμμίζει και τον μεταξύ τους οξυνόμενο ανταγωνισμό.

Ο στόχος μας είναι να εκτιμηθεί ο βαθμός αξιοποίησης του «δικαιώματος απάντησης» κατά τα έτη 1994-1998 της τρέχουσας δεκαετίας που χαρακτηρίζεται από το θρίαμβο της άναρχης ιδιωτικοποίησης, της απορρύθμισης και της έσχατης εμπορευματοποίησης των αγαθών που παρέχουν τα ΜΜΕ και να εστιαστεί η φύση της νέας προβληματικής σχέσης μεταξύ πολιτών και ηλεκτρονικών ΜΜΕ ευρύτερα. Διαχειρίζεται ο μελετώμενος θεσμός, στο βαθμό που του αντιστοιχεί, με επάρκεια τη νέα άνιση σχέση ή μήπως η ακάθεκτα συνεχιζόμενη άνιση σχέση, όντας αναπότρεπτη, ακυρώνει κατάφωρα τον θεσμό; Πρόκειται για σχέση εκμετάλλευσης και αντικρουόμενων συμφερόντων και σε ποιο βαθμό;

2. Το δικαίωμα απάντησης

Το «Δικαίωμα Απάντησης» ή «Επανόρθωσης» νομοθετήθηκε αρχικά με το νόμο 1730/87, με τον οποίο συστήνεται η ΕΡΤ ως ανώνυμη εταιρεία (ΑΕ) και συμπεριλήφθηκε μετέπειτα σε όλα τα νομοθετήματα που ρύθμιζαν το ραδιοτηλεοπτικό πεδίο². Το δικαίωμα απάντησης επεκτάθηκε έτσι ώστε να καλύπτει το πλήρες φάσμα των ΜΜΕ (περιλαμβανομένης της ιδιωτικής και δημόσιας ραδιοτηλεόρασης). Το ίδιο δικαίωμα προβλέπεται στην οδηγία Τηλεόραση Χωρίς Σύνορα (Ε.Ο.Κ. 552/89), στο άρθρο 23 της οποίας καλύπτονται θέματα προσβολής στο διασυννοριακό ευρωπαϊκό οπτι-

2. Ο Νόμος 1730/87 με τον οποίο μεταλλάχθηκε το καθεστώς της ΕΡΤ σε Ανώνυμη Εταιρεία (ΑΕ) και ειδικότερα το άρθρο 3, παράγραφος 12, ορίζει: «Τηλεθεατής ή ακροατής, του οποίου προσβάλλεται η τιμή ή η υπόληψη από τηλεοπτική ή ραδιοφωνική εκπομπή, καθώς και νομικό πρόσωπο, του οποίου βλάπτεται το επαγγελματικό συμφέρον και ιδίως η φήμη από τέτοια εκπομπή, δικαιούται να ζητήσει επανόρθωση». Στο ίδιο άρθρο προβλέπονται οι διαδικασίες σύμφωνα με τις οποίες το θιγόμενο φυσικό ή νομικό πρόσωπο πρέπει να απευθύνει αίτηση για επανόρθωση του βλαπτικού μηνύματος, μέσα σε προθεσμία οκτώ (8) ημερών, προς τον γενικό διευθυντή της ΕΡΤ Α.Ε. Στην αίτηση πρέπει να απολογούνται οι λόγοι από τους οποίους προέκυψε η επικαλούμενη βλάβη. Προβλέπεται επίσης ότι η επανόρθωση δεν μπορεί να υπερβαίνει σε έκταση το βλαπτικό μέρος της εκπομπής. Ακόμη η παράγραφος 13 του ίδιου άρθρου ορίζει ότι ο γενικός διευθυντής της ΕΡΤ Α.Ε. οφείλει να αποφασίσει μέσα σε εύλογο χρόνο και πάντως όχι πάνω από ένα μήνα (από την υποβολή της αίτησης) σχετικά με το αίτημα για επανόρθωση. Ο Νόμος 1866/89, με τον οποίο ιδρύθηκε το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ), προβλέπει ότι αν η απόφαση του Γ. Διευθυντή της ΕΡΤ Α.Ε. είναι απορριπτική, τότε αυτός υποχρεούται να διαβιβάσει την υπόθεση στο ΕΣΡ εντός τριών ημερών. Το ΕΣΡ με τη σειρά του καλείται να αποφασίσει μέσα σε δέκα μέρες. Το ΕΣΡ κατά την κρίση της υπόθεσης δεν δεσμεύεται από δικονομικούς τύπους. Ενδεχόμενη απόφαση του ΕΣΡ για επανόρθωση είναι υποχρεωτική για την ΕΡΤ. Ωστόσο, μια τέτοια απόφαση δεν δεσμεύει τα πειθαρχικά όργανα της ΕΡΤ σε περαιτέρω κρίσεις του εμπλεκόμενου προσωπικού. Ο Νόμος 1866/89, που ρυθμίζει και τα σχετικά με την αδειοδότηση των (τοπικών τότε) ιδιωτικών τηλεσταθμών, προκειμένου για τα ζητήματα του δικαιώματος απάντησης, σε αυτούς, παραπέμπει στα άρθρα 12, 13 και 14 του πρότερου Νόμου 1730/87 για την ΕΡΤ. Το άρθρο 6, παράγραφος 8 του Νόμου 1866 αναφέρει ρητά ότι το δικαίωμα απάντησης «εφαρμόζεται αναλόγως» και στους ιδιωτικούς τηλεσταθμούς.

κοακουστικό πεδίο³, που αφορούν πολίτες και σταθμούς εντός του διασυνοριακού πεδίου των κρατών-μελών. Προβλέπονται δε μεγαλύτερα χρονικά περιθώρια από τα προβλεπόμενα για την εθνική επικράτεια, για ενεργοποίηση του δικαιώματος, όταν θιγόμενος και τηλεσταθμός βρίσκονται σε διαφορετικές χώρες.

Στο πρόσφατο νομοθετικό οπλοστάσιο της χώρας που εναρμονίζει και την κοινοτική νομοθεσία, το δικαίωμα απάντησης του θιγόμενου και η υποχρέωση επανόρθωσης για τον προσβάλλοντα ραδιοτηλεοπτικό σταθμό περιλαμβάνεται στο άρθρο 3, παράγραφος 12 του νόμου-πλαισίου 2328/95 για τη ρύθμιση της ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης. Προβλέπεται ότι: «Κάθε πρόσωπο του οποίου η προσωπικότητα ή η τιμή ή η υπόληψη ή ο ιδιωτικός και οικογενειακός βίος ή η επαγγελματική, κοινωνική, επιστημονική, καλλιτεχνική, πολιτική ή άλλη συναφής δραστηριότητα προσβάλλεται από τηλεοπτική ή ραδιοφωνική εκπομπή,...δικαιούται να ζητήσει επανόρθωση από τον σταθμό που μετέδωσε την επίμαχη εκπομπή μέσα σε ... προθεσμία δέκα (10) ημερών από τη μετάδοση ή την αναμετάδοση της εκπομπής...»

Η «κοινωνική αποστολή» της ραδιοτηλεόρασης δηλώνεται ρητά στο Σύνταγμα 75/86 (άρθρο 15, παρ. 2). Κατακυρώνεται έτσι ο κοινωφελής ρόλος των ΜΜΕ αδιακρίτως ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Το στοιχείο αυτό αλλά και η συνεπαγόμενη ανάγκη για ισχυρή κρατική εποπτεία επισημαίνονται και στη συνταγματική θεωρία. «Το τέλος του κρατικού ραδιοτηλεοπτικού μονοπωλίου δεν σημαίνει και το τέλος της κρατικής και διεθνούς ή πολυεθνικής εποπτείας. Αντιθέτως, η υπάρχουσα και αυξανόμενη εξουσία της ραδιοτηλεόρασης χρειάζεται έναν διαιτητή...» και «ο κρατικός έλεγχος της ραδιοτηλεόρασης όχι μόνο «δεν είναι ασύμβατος... αλλά μάλλον, αντιθέτως, πρέπει να θεωρείται εγγυητής...»⁴.

Η εισαγωγή της ρύθμισης αυτής στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία υποδηλώνει εξάλλου την παραδοχή της μετάλλαξης των δομικών σχέσεων μεταξύ ηλεκτρονικού τύπου και πολιτών. Σηματοδοτεί ταυτόχρονα τη μεταλλαγή του ρόλου των ΜΜΕ που πλέον, παρά τη συνταγματική επιταγή, εμφανίζει σοβαρές αποκλίσεις από τα προδιαγραφόμενα στην «κοινωνική αποστολή» του. Παρακολουθούμε έκτοτε και τη συνεπαγόμενη προϊούσα μετάλλαξη των τηλεθεατών από «πολίτες» σε «καταναλωτές» αλλά ακόμη και σε «αναλώσιμα προϊόντα», θύματα ενός ανελέητου βιομηχανικού ανταγωνισμού. Εκτιμάται ότι γι' αυτόν το λόγο η μετάλλαξη αυτή έπρεπε, λογικά, να συνοδευτεί από τις δέουσες «προστασίες». Ωστόσο, τίποτε δεν αποδεικνύει ότι η πιθανότητα της προσβολής της προσωπικότητας είναι σύμφυτη, απο-

3. Ενιαίο Ευρωπαϊκό Οπτικοακουστικό Πεδίο (European Audiovisual Space).

4. Δαγτόγλου, Π. Δ. (1996), «Ραδιοτηλεόραση και κρατικός έλεγχος - Μια επανεκτίμηση», στο *Έκφραση-Πληροφορία-Δίκαιο*, Τόμος 1, 5, Αθήνα. Βλ. επίσης Λοβέρδος, Α. (1996), «Κράτος, ΜΜΕ και Κοινωνική εξουσία», 43-44 στο *Έκφραση-Πληροφορία-Δίκαιο*, Τόμ. 1, Αθήνα. Βλ. εξάλλου και Αλιβιζάτου, Ν. Κ. (1997), «Η Ποινή, ο Antenna και ο Ρόλος του ΕΣΡ», «Επομένως, το θέμα πλήρους αυτορρύθμισης της, όπως συμβαίνει με τον Τύπο, δεν τίθεται, ούτε μπορεί να τεθεί», *Το Βήμα*, 20.07.1997, Α53. Βλ. επίσης Κόρσος, Δ. (1988), «Σύνταγμα και Ραδιοτηλεόραση», 137-148, στο Ναυρίδης κ.ά., *Τηλεόραση και Επι-κοινωνία*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.

κλειστικά, με την ιδιωτική ιδιοκτησία και με το καθεστώς του ανταγωνισμού. Ούτε μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι η ανάγκη απάντησης και επανόρθωσης στο προηγούμενο μεντιατικό καθεστώς του φυσικού (κρατικού) μονοπωλίου θα ήταν ανώφελη. Έτσι η επέκταση του δικαιώματος αυτού και στα ηλεκτρονικά ΜΜΕ αποτελεί μια σαφή ένδειξη της τάσης προς μια ρυθμιστική σύγκλιση μεταξύ έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου⁵.

Η απάντηση του θιγομένου πρέπει να ανταποκρίνεται σε προηγηθείσα εκπομπή ανοίκειου μηνύματος από την πλευρά του δημοσιογραφικού επιτελείου ραδιοτηλεοπτικού σταθμού. Αυτή η πρόσβαση στα ΜΜΕ είναι ειδική και μερικής ισχύος. Γίνεται υπό όρους και αποτελεί συνεπώς δυνητική μόνο και αποκλειστικά αμυντική επικοινωνιακή ανάδραση. Έτσι, για τα ραδιοτηλεοπτικά ΜΜΕ το δικαίωμα αυτό αποτελεί τη μοναδική νομικά κατοχυρωμένη πρόσβαση του έλληνα πολίτη.

Οι όροι της ανάδρασης αυτής, ανεξάρτητα από την πρόθεση του νομοθέτη, θα μπορούσαν εύλογα να λογισθούν ως περιοριστικοί δεδομένου ότι, πρώτον, είναι ευρύτατη η άγνοια της ύπαρξης του δικαιώματος αυτού, και, δεύτερον, οι προϋποθέσεις άσκησης της αξιώνουν ένα υψηλό επίπεδο ικανότητας, εγρήγορης και ενεργητικότητας. Για παράδειγμα, το προβλεπόμενο χρονικό περιθώριο δράσης του θιγομένου είναι μάλλον μικρό. Τα σοβαρότερα, ωστόσο, προβλήματα εντοπίζονται στην άρνηση συμμόρφωσης με τα προβλεπόμενα από την πλευρά των τηλεοπτικών σταθμών ως αντιδίκων υποκειμένων αλλά και φορέων ιδιοκτησίας του μέσου διά του οποίου προσδοκάται η επανόρθωση.

Με τη θέσπιση του δικαιώματος απάντησης, ο νομοθέτης επιδίωξε να ρυθμίσει μια σχέση που διαγραφόταν εξ αρχής ως συγκρουσιακή, εκμεταλλευτική ή, σε κάθε περίπτωση, προβληματική. Τη σχέση μεταξύ του δημοσιογράφου ή του μέσου αφ' ενός και του πολίτη αφ' ετέρου. Εντόπιζε συνεπώς ο νομοθέτης μια αναδυόμενη σχέση αντιπαλότητας μεταξύ αυτών των δύο υποκειμένων. Η προβληματική αυτή σχέση άπτεται συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων, πρώτον, στην προστασία της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, στην προστασία της προσωπικότητας, και, δεύτερον, στην ελεύθερη διάδοση πληροφοριών⁶ για αμφότερα τα μέρη. Ιδίως αφορά στο δικαίωμα της ενεργητικής πληροφόρησης ως προϋπόθεσης για την ανάπτυξη της προσωπικότητας. Ασφαλώς το γεγονός ότι ένα ατομικό-πολιτικό δικαίωμα έκφρασης και διάδοσης ιδεών ενός πολίτη Α συγκρούεται με το ίδιο δικαίωμα ενός άλλου πολίτη Β είναι προβληματικό. Προκύπτουν έτσι δυσεπίλυτα μεν, αναπόφευκτα δε προβλήματα καθορισμού των ορίων άσκησης του δικαιώματος ενός εκάστου, καθώς και των κριτηρίων πολυφωνίας.

Το πρόβλημα περιπλέκεται σαφώς περισσότερο όταν το δικαίωμα ενεργητι-

5. Το Ελληνικό Σύνταγμα 1975/86, άρθρο 14, παράγραφος 5 προβλέπει: «Νόμος ορίζει τον τρόπο με τον οποίο γίνεται διά του Τύπου η πλήρης επανόρθωση ανακριβών δημοσιευμάτων».

6. Σύνταγμα 75/86, άρθρο, 2 παρ.1: «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας», και άρθρα 5, παρ. 1 και 14, παρ. 1 αντίστοιχα.

κής πληροφόρησης του πολίτη Α συγκρούεται⁷ και, συνεπώς, δρα ανταγωνιστικά προς το δικαίωμα ενός πολίτη Β, ο οποίος ταυτόχρονα είναι και δημοσιογράφος⁸. Ιδιαίτερα, στις περιπτώσεις που επιχειρεί να ρυθμίσει ο θεσμός του δικαιώματος απάντησης, το δικαίωμα ενεργητικής, αμυντικής πληροφόρησης του πολίτη Α συγκρούεται με το δικαίωμα (ενεργητικής εξ ορισμού) πληροφόρησης του δημοσιογράφου/πολίτη Β να διαδίδει πληροφορίες. Προκύπτει, κατά συνέπεια, ένα λεπτό αλλά αναμφίβολα μείζον ζήτημα στάθμισης έννομων δημοκρατικών αγαθών: Υπάρχει πρωτοκαθεδρία της ελευθερίας έκφρασης του δημοσιογράφου σε σχέση με την ελευθερία έκφρασης του πολίτη, επειδή πρόκειται για προϋπόθεση εργασίας αυτής της επαγγελματικής τάξης;

Το κρίσιμο αυτό πολιτικό ζήτημα έχει μείνει θεωρητικά και πολιτικά αδιευκρίνιστο. Στη νομική θεωρητική συζήτηση έχει αντιμετωπισθεί μερικώς για πρακτικούς σκοπούς νομικής ερμηνείας. Εισάγοντας ερμηνευτικά εργαλεία εφαρμογής του δικαίου επιχειρείται ένα είδος διαβάθμισης στο δικαίωμα έκφρασης, το οποίο, ωστόσο, είναι πολιτικό και άμεσα συνδεδεμένο με τη θεμελιώδη αρχή της ισότητας. Έμμεσα μόνο συγκρίνονται τα δύο «αντίπαλα» δικαιώματα διάδοσης πληροφοριών και συνάγεται ότι το δικαίωμα διάδοσης πληροφοριών του δημοσιογράφου είναι ειδικού βάρους λόγω της φύσης του επαγγέλματος.

Σε σχέση πάντα με τον πολίτη, δεν μπορεί, ωστόσο, ο δημοσιογράφος να απολαμβάνει αποκλειστικότητα στη διάδοση της πληροφόρησης. Μάλιστα οι ραγδαίες εξελίξεις στο πεδίο της δημοσιότητας συνηγορούν σαφώς υπέρ της αναθεώρησης μιας τόσο συστατικής προσέγγισης. Η εκχώρηση αυτού του δικαιώματος στον δημοσιογράφο «μονοπωλιακά», έστω και ως ενδεχόμενο, ή έστω και κατά περίπτωση, εις βάρος του απλού πολίτη πολιτικά δεν γίνεται παραδεκτή. Η κριτική επικοινωνιολογία συνηγορεί υπέρ της απελευθέρωσης των πληροφοριακών δικαιωμάτων και της ενδυνάμωσης των δυνατοτήτων του πολίτη, τάσσεται, δηλαδή, αναφανδόν υπέρ του εκδημοκρατισμού αυτών των εξουσιαστικών σχέσεων.

Μάλιστα, η αύξουσα τάση εξάρτησης των δημοσιογράφων, επειδή οι τελευταίοι εργάζονται ολοένα και συχνότερα σε μονοπωλιακά οργανωμένα ΜΜΕ και στο πλαίσιο του μεντιατικού βιομηχανικού πλέγματος, επιτείνει ακόμη περισσότερο την ανάγκη εκδημοκρατισμού. Η προσφυγή των δημοσιογράφων στην αυτολογοκρισία είναι παραδεδεγμένη, αν δεν αποτελεί κοινό τόπο. Ποιος, όμως, θα υποστήριζε ότι για το δημόσιο συμφέρον, κρινόμενη εκ του αποτελέσματος, η αυτολογοκρισία είναι πιο ανώδυνη από την εξωτερική λογοκρισία;

Το επάγγελμα του δημοσιογράφου, ασκούμενο υπ' αυτές τις συνθήκες, απαξιώνεται προοδευτικά. Χάνει ολοένα και περισσότερο την αξιοπιστία του και συνε-

7. Σύμφωνα με ορισμένη άποψη από τη νομική θεωρία. Βλ. αναφορές στον Καράκωστα παρακάτω.

8. Ανήκει, δηλαδή, στις επαγγελματικές κατηγορίες των δημοσιογράφων, των «επικοινωνητών» ευρύτερα ή ακόμη αποτελεί νομικό πρόσωπο οργανισμού ΜΜΕ.

πώς και τη νομιμοποίησή του να «αντιπροσωπεύει» τον πολίτη και την κατά κόρον επικαλούμενη κοινή γνώμη. Σε συνάρτηση ιδιαίτερα με αυτή την τάση η προνομιακή θεώρηση του ρόλου του δημοσιογράφου γίνεται άκρως προβληματική. Γίνεται έτσι σαφές, γιατί η κοινωνία των πολιτών χρειάζεται ενδυνάμωση σε σχέση με το μεντιατικό πλέγμα και με τους δημοσιογράφους. Ταυτόχρονα απαιτείται η ενδυνάμωση των δημοσιογράφων τόσο έναντι του κράτους όσο και, ιδιαίτερα, έναντι των δυνάμεων του μεντιατικού βιομηχανικού πλέγματος και της αγοράς γενικότερα.

Η προσωπικότητα, και οι εκφάνσεις της, όπως η τιμή και η υπόληψη, αποτελούν αντικείμενα προστασίας στον θεσμό της απάντησης. Στο δικαίωμα της προσωπικότητας θεωρείται ότι περιέχεται τόσο (1) ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου, και είναι αυτό το στοιχείο που συνιστά τον απαραβίαστο πυρήνα του δικαιώματος, όσο και (2) η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας⁹. Εισάγοντας αυτόν τον επιμερισμό και μάλιστα εξειδικεύοντας την έννοια της προσωπικότητας, σε στατική διάσταση αφ' ενός και δυναμική διάσταση αφ' ετέρου, ο ίδιος συγγραφέας θεωρεί ότι η στατική διάσταση αντιστοιχεί με τον απαραβίαστο πυρήνα της προσωπικότητας, ενώ η δυναμική ταυτίζεται με την ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας. Υπό αυτό το πρίσμα, σε περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας έχει επισημανθεί μια σύγκρουση στην οποία «συμπλέκονται» αφ' ενός η στατική πλευρά της προσωπικότητας του θύματος (πολίτη) και αφ' ετέρου η δυναμική πλευρά της προσωπικότητας του δράστη (δημοσιογράφου). «Η ίδια η φύση, συνεπώς, των επιμέρους έννομων αγαθών... επιβάλλει τη στάθμιση αγαθών και συγκρουόμενων συμφερόντων»¹⁰.

Η διχοτόμηση στην έννοια της προσωπικότητας ως αντικείμενου συνταγματικής και νομικής προστασίας μπορεί ωστόσο να περιπλέκει περαιτέρω τα πράγματα σε συνδυασμό με την άλλη διχοτόμηση που γίνεται στην σύλληψη της ελευθερίας στην πληροφόρηση. Δηλαδή ως δικαίωμα αφ' ενός στην παθητική και αφ' ετέρου στην ενεργητική πληροφόρηση. Η πιθανή αντιστοίχιση του δικαιώματος της παθητικής πληροφόρησης ως δικαιώματος του «παθητικού, ολιγαρκούς και άφωνου πολίτη» και η επιφύλαξη του δικαιώματος της ενεργητικής πληροφόρησης, είτε κυρίως είτε αποκλειστικά, για τους ιδιοκτήτες των ΜΜΕ και τα δημοσιογραφικά τους επιτελεία, καταργούν *de facto* το ατομικό και πολιτικό δικαίωμα στην διάδοση της πληροφόρησης¹¹. Ως εκ τούτου εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους ανεξάρτητα από το αν

9. Καρακώστας, Γ. (1998), «Το Δίκαιο των Μ.Μ.Ε.», 176, Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή.

10. Καρακώστας, Γ., στο ίδιο, 178.

11. «Η ενεργητική πληροφόρηση κατοχυρώνεται, ερμηνευτικά, ως ατομικό αλλά και, έμμεσα, ως πολιτικό δικαίωμα στο Σύνταγμα του 1975/86, βασικά με τη λέξη «διαδίδει» (εν. τους στοχασμούς), στη διάταξη του άρθρου 14, παράγραφος 1, όπου κατοχυρώνεται γενικά η ελευθερία της έκφρασης, καθώς και ως συστατικό στοιχείο της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και της συμμετοχής στην πολιτική ζωή, που προστατεύονται με τη διάταξη του άρθρου 5, παράγραφος 1 του Συντάγματος». Κική, Γ. (1998), *Δίκαιο της Πληροφόρησης*, 30, Προσκήνιο, Αθήνα. Αναφερόμενη στα πρακτικά της Συντακτικής Βουλής, η συγγραφέας επισημαίνει ότι μια ευκαιρία για ρητή κατοχύρωση της ενεργητικής πληροφορίας για τους πολίτες, στο Σύνταγμα, χάθηκε, όταν αντιλήφεις όπως αυτή του Αθ.

οφείλεται σε μια ορισμένη πολιτική ή νομική κουλτούρα ή αν είναι απότοκο των κυρίαρχων οικονομικών σχέσεων. Εξάλλου, ένας τέτοιος προσδιορισμός ακρωτηριάζει την έννοια του άρθρου 10 της Ε.Σ.Δ.Α. και η αποδοχή του αναπόφευκτα απολήγει στην περικοπή των δικαιωμάτων ενεργητικής πληροφόρησης του απλού πολίτη. Η περικοπή αυτή συνεπάγεται ευθέως την εισαγωγή κρίσιμων ανισοτήτων¹². Ήτοι: διαφορετικά πληροφοριακά αγαθά για διαφορετικούς πολίτες¹³.

Προσωπικότητα	Προσωπικότητα
Πολίτης Α-δημοσ/φος δυναμική	-
-	στατική Απλός Πολίτης Β

Αναδύονται έτσι δύο δυνητικές, αλλά και πολιτικά απευκαίριες, εξισώσεις που αντιπαραθέτουν αφ' ενός τα δικαιώματα του πολίτη και αφ' ετέρου του δημοσιογράφου:

1. Δημοσιογράφος = ενεργητική πληροφόρηση = θύτης = δυναμική πλευρά της προσωπικότητας
2. Πολίτης (απλός) = παθητική πληροφόρηση = θύμα = στατική πλευρά της προσωπικότητας

Προκύπτουν συνεπώς οι εξής θεωρητικές συναγωγές: πρώτον, σε ειδικό επίπεδο [προσβολή της προσωπικότητας] αναδύεται η πρόταση του δικαιώματος ενεργητικής πληροφόρησης του δημοσιογράφου έναντι του δικαιώματος του θιγόμενου πολίτη στη λυσιτελή άμυνά του, διά του δικαιώματος απάντησης, αλλά και ως τμήματος του δικαιώματός του στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Δεύτερον, συνάγεται μία πρόταση, αν όχι αποκλειστικότητα, του δικαιώματος ενεργητικής πληροφόρησης του δημοσιογράφου έναντι ή εις βάρος του δικαιώματος της ενεργητικής

Κανελλόπουλου, που εκφράστηκε στη Συντακτική Βουλή ότι «...η ελευθερία της πληροφόρησης που έχει μια διπλή μορφή, δηλαδή ελευθερία και στη λήψη και στη διάδοση ακώλυτα των στοχασμών από κάθε πηγή γενικά προσιτή...», δεν επικράτησαν (στο ίδιο, 30).

12. Το ζήτημα της εισαγωγής διακεκριμένων ανισοτήτων, ιδιαίτερα μάλιστα διά της δικαστηριακής-νομολογιακής οδού έχει ήδη προκαλέσει ευρύτατο προβληματισμό στο θεωρητικό αλλά και πολιτικό πεδίο. Βλ. μεταξύ άλλων Kaitatzi-Whitlock, S. (1996), «Pluralism and Media Concentration in the EU», *EJC*, vol 9, 453-483, Sage, London.

13. Το στοιχείο αυτό παραπέμπει στην άκρως αντιδραστική εισήγηση από το κόμμα των Τόρυδων στην Βουλή των Κοινοτήτων της Βρετανίας των αρχών του αιώνα, κατά τη διάρκεια των κοινωνικών αγώνων για οικουμενική πρόσβαση στην εκπαίδευση, για παραχώρηση της εκμάθησης ανάγνωσης αλλά όχι και της γραφής στα λαϊκά στρώματα. (Niels, Jacob Harbitz (1993), *Literacy, Democracy & the Public Sphere*, Paper, Centre for the Study of Democracy, Westminster University, London.)

πληροφόρησης του πολίτη. Με αυτήν τη συλλογιστική, όταν πέφτει θύμα ο πολίτης κατά την άσκηση του δικαιώματος ενεργητικής πληροφόρησης του δημοσιογράφου, τότε ο πολίτης έχει δυνητικά ελάχιστες πιθανότητες δικαίωσης, διότι ο δημοσιογράφος επιτελεί την παράβαση εν είδει ατυχήματος ή αναγκαίου κακού, στο πλαίσιο του λειτουργήματός του. Ιδωμένη υπό αυτό το πρίσμα αυτή η μοναδική νομικά κατοχυρωμένη πρόσβαση-ανάδραση του πολίτη στα ΜΜΕ εξασθενεί σημαντικά αν δεν αναιρείται τελείως. Όμως «[η] άμυνα των εξουσιαζομένων εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από έναν παράγοντα: τη δύναμή τους»¹⁴. Τί γίνεται όμως όταν η δύναμή τους έχει ακυρωθεί!

3. Η άσκηση του δικαιώματος απάντησης/επανόρθωσης

Οι επιθέσεις κατά πολιτών στη διάρκεια τηλεοπτικών εκπομπών παρουσιάζουν μια κλιμακούμενη έξαρση κατά τα τελευταία χρόνια. Αυτές προσλαμβάνουν δύο μορφές: Πρώτον, οι εκροές μπορεί να θίγουν το κοινό γενικώς προσβάλλοντας την ηθική και την καλαισθησία του και ματαιώνοντας τις προσδοκίες του για έγκυρο και ποιοτικό πρόγραμμα. Δεύτερον, μπορεί να προσβάλλουν ευθέως συγκεκριμένα άτομα, επειδή αναφέρουν και εκθέτουν αναρμοδίως στοιχεία για την ιδιωτική ζωή ή πληροφορίες κατασκευασμένες, ατεκμηρίωτες, προσβλητικές της τιμής και της προσωπικότητας¹⁵. Είναι αξιοσημείωτο ότι στο σύνολο των τηλεοπτικών παραβάσεων που έχει επιληφθεί το ΕΣΡ, οι δύο προαναφερθείσες κατηγορίες αποτελούν τη δεύτερη μεγαλύτερη ομάδα παραβάσεων¹⁶. Ενώ οι αποστροφές που καταγράφονται από αναλυτές και πολιτικούς για τη λειτουργία των ΜΜΕ¹⁷ παρουσιάζουν ανάλογη κλιμάκωση με την αύξηση των εκτροπών των ΜΜΕ, οι αρμόδιοι καλούν τους θιγόμενους πολίτες να προσφεύγουν στους θεσμούς κάνοντας χρήση των δικαιωμάτων τους¹⁸. Ωστόσο, το ερώτημα-αιχμή είναι: πόσο ισχυροί είναι αυτοί οι θεσμοί και πόσο προστατεύουν τον πολίτη ή ισχυροποιούν το κράτος δικαίου;

Στις δέκα περιπτώσεις προσβολής στις οποίες επικεντρωνόμαστε θίχτηκαν ατομικά δικαιώματα συγκεκριμένων προσώπων στις οποίες συντρέχει το δικαίωμα επανόρθωσης. Διερευνάται ο βαθμός που οι θιγόμενοι αξιώνουν την ενεργοποίηση αυτού του δικαιώματος. Εξυπακούεται ότι η αξίωση προϋποθέτει κατ' αρχήν γνώση

14. Λοβέρδος, Α., ό.π. (σημ. 4), 44.

15. Αξίες άλλωστε που προστατεύονται ρητά και από το Σύνταγμα.

16. Προηγούνται μόνο οι παραβάσεις που σχετίζονται με τα διαφημιστικά μηνύματα.

17. «Και ο Ρέππας στη γραμμή Πάγκαλου για το "κοπάδι λύκων", Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος κατηγόρησε χθες "μέρος της λειτουργίας των ΜΜΕ" ότι η κροτική που ασκεί μπορεί να οδηγήσει σε "εκφυλισμό του πολυέυματος"» (Ελευθεροτυπία, 7.3.1998:5).

18. Ο υπουργός Τύπου Δ. Ρέππας, δεχόμενος ότι τα τηλεοπτικά προβλήματα έχουν λάβει «εγκληματική μορφή», προέτρεψε τους θιγόμενους από τα ΜΜΕ πολίτες να καταφεύγουν στη δικαιοσύνη και το αρμόδιο για τα θέματα αυτά ανεξάρτητο δικαστικό όργανο, δηλαδή το Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο (Ελευθεροτυπία, 16.11.1996).

της ύπαρξης του δικαιώματος καθώς και των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου¹⁹. Σε πρώτη φάση ελέγχεται: πρώτον, η πιθανολογούμενη προσβολή π.χ. μια ατεκμηρίωτη συκοφάντηση. Δεύτερον, καταγράφεται αν συντρέχουν σωρευτικά αδικήματα από πλευράς του τηλεσταθμού όπως π.χ. ο συνδυασμός συκοφάντησης και χειρισμού ανηλίκου. Τρίτον, εντοπίζεται αν η προσβολή αφορά σε ευάλωτη κοινωνική ομάδα²⁰. Στη δεύτερη φάση ελέγχεται: πρώτον, η κατάθεση ή η απόπειρα κατάθεσης αίτησης επανόρθωσης. Δεύτερον, εξετάζεται αν η επανόρθωση γίνεται άμεσα από τα κανάλια ή αν γίνεται κατόπιν αναφοράς του αιτήματος στο Εθνικό Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο (ΕΣΡ) και της προβλεπόμενης παρέμβασής του καθώς σε μια δεύτερη φάση το ΕΣΡ ενεργεί εν ονόματι των θυγομένων. Τρίτον, αν ικανοποιείται το αίτημα μετά από απόφαση του ΕΣΡ. Τέλος, σε περίπτωση μη ικανοποίησης του αιτήματος μετά την ενέργεια του ΕΣΡ, εξετάζεται η πιθανή προσφυγή στα δικαστήρια²¹.

3.1 Περιπτώσεις - καταγραφή και ανάλυση

Η πρώτη περίπτωση²² αφορά προσβολή της προσωπικότητας αλλά και σωρεία αδικημάτων κατά ευάλωτης κοινωνικής ομάδας. Καταγγέλθηκε η παραποίηση στοιχείων που προήλθαν από χειρισμό ανηλίκου²³. Σημειωτέον ότι για το 1994 απουσιάζουν σχετικά στοιχεία στο ΕΣΡ, γεγονός που υποδηλώνει μη σύννομη κατάθεση αίτησης επανόρθωσης πιθανόν λόγω άγνοιας του δικαιώματος. Εξάλλου, το ίδιο έτος δεν υπάρχει καμιά απόφαση του ΕΣΡ για εκδίκαση υπόθεσης προσβολής της προσωπικότητας. Η αντιδεοντολογική δημοσιογραφική λειτουργία γίνεται έτσι σωρευτικά παραβατική προκειμένου να κατασκευάσει αυτό που, αυθαίρετα, εικάζεται ότι «ζητάει το κοινό». Στις 27.03.1995 εντοπίζεται η δεύτερη περίπτωση που οδήγησε στη πρώτη καταδικαστική απόφαση του ΕΣΡ για προσβολή της προσωπικότητας εναντίον του καναλιού STAR. Επιβλήθηκε η ποινή προστίμου 50.000.000 δραχμών που όμως ακυρώθηκε από το Διοικητικό Πρωτοδικείο²⁴. Η τρίτη περίπτωση εκδηλώνεται την ίδια χρονιά. Το ΕΣΡ επισήμανε προσβολή προσωπικότητας και πάλι από το

19. Μια μεντιατική προπαιδεία που θα περιλαμβάνει τη γνωστοποίηση αυτών των δικαιωμάτων και άλλων συναφών ουσιωδών ζητημάτων στο πλαίσιο της γενικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ανακύπτει ως επιτακτική.

20. Ως ευάλωτες κοινωνικές ομάδες εδώ ορίζονται οι ανήλικοι, οι γυναίκες, οι άνεργοι, οι αλλοδαποί, άτομα με ειδικές ανάγκες (αναπηρία, ναρκωτικά, aids κ.α.).

21. Στο πλαίσιο του περιορισμένου ερευνητικού εγχειρηματός μας δεν είναι δυνατόν να παρουσιάσουμε εξαντλητικά το σύνολο των περιπτώσεων αιτήματος επανόρθωσης. Ωστόσο, το δείγμα της επιλεγείσας κατηγορίας είναι σαφές ενδεικτικό τεκμήριο για τις διαγραφόμενες τάσεις και την εξαγωγή συμπερασμάτων.

22. Σε δημοσίευτο παράρτημα καταγράφονται λεπτομερέστερα οι περιπτώσεις με βάση στοιχεία από τις πηγές που αναφέρθηκαν στον Τύπο και/ή στο ΕΣΡ κατόπιν προσφυγής σε αυτό.

23. Πετρούτσου, Μ.-Α. Ανδρτσάκη, *Ελευθεροτυπία* 10.10.94, και 12.10.1994 αντίστοιχα, 43.

24. Απόφ. 10/28/27.3.1995, Καράκωστας, ό. π. (σημ. 9), 348.

STAR και επέβαλε τη χορήγηση του δικαιώματος επανόρθωσης προς τους θιγόμενους²⁵. Το κανάλι αρνήθηκε να συμμορφωθεί οπότε το ΕΣΡ με άλλη απόφασή του²⁶ επέβαλε πρόστιμο μη συμμόρφωσης. Η ίδια υπόθεση εκδικάστηκε εκ νέου στο Τριμ. Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών²⁷. Στη τέταρτη περίπτωση του 1995, με απόφασή του το ΕΣΡ επέβαλε την άσκηση του δικαιώματος επανόρθωσης σε προσβληθέντες από το κανάλι ANTENNA²⁸. Το κανάλι με δήλωσή του δεσμεύτηκε ότι θα προβεί σε επανόρθωση και η υπόθεση τίθεται στο αρχείο²⁹ χωρίς ωστόσο να επιβεβαιώνεται η πραγματοποίηση της επανόρθωσης. Στην πέμπτη και, μοναδική περίπτωση που καταγράφεται το 1996, παρατηρήθηκε σωρεία παραβάσεων στον ΣΚΑΪ, όπως προσβολή της προσωπικότητας, χειρισμός ανηλίκου, κοινωνικός στιγματισμός, για τα οποία το ΕΣΡ επέδωσε πρόστιμο 6.000.000 δραχμών το Νοέμβριο του 1996³⁰.

Τον Ιούλιο του 1997 καταγράφηκε η έκτη και η πλέον πολύκροτη απόφαση του ΕΣΡ, με την οποία επέβαλε πρόστιμο 100.000.000 δραχμών στον ANTENNA μετά την πρόκληση αυτοκτονίας ενόψει δημοσιοποίησης της υπόθεσης του φερόμενου ως αιμομίκτη και βιαστή πατέρα³¹. Στην περίπτωση αυτή καταγράφεται επιπλέον σωρεία αδικημάτων που θύματά τους είναι κοινωνικά ευάλωτα άτομα. Παραδόξως και παρά τα συντριπτικά στοιχεία της περίπτωσης η επανόρθωση δεν έγινε. Η ποινή που επιβλήθηκε στον ANT1, από το ΕΣΡ για δεκάλεπτη διακοπή του προγράμματος δεν εκτελέστηκε. Μετά παρέλευση έξι μηνών από την παράβαση και εν όψει της ανακίνησης του θέματος στο ΕΣΡ ο τηλεσταθμός προέβη σε αυθαίρετη «μετατροπή» της ποινής του. Αντί της επιβληθείσας διακοπής του προγράμματος, από τις 12-16 Ιανουαρίου 1998 ο ANT1 μετέδιδε στατικά μηνύματα κοινωνικού περιεχομένου. Το ΕΣΡ έκρινε την απόφαση μη εκτελεσθείσα επειδή: α) «δεν αναφέρθηκε ο λόγος εξαιτίας του οποίου πραγματοποιείται [η «διακοπή»] και β) δεν ελήφθη υπόψη από τον ANT1 η ... σύσταση του ΕΣΡ να αναφερθεί στο σκεπτικό της απόφασης την ώρα της διακοπής»³². Η ίδια εκπομπή προκάλεσε όμως και πάλι, τον Ιούλιο του 1997, στην έβδομη περίπτωση μας. Πολίτης παρουσιάστηκε ως ενεχόμενος και συλληφθείς για παιδερασία. Η αξίωσή του όμως για επανόρθωση στην εκπομπή «Κεντρί» του ANT1 απορρίφθηκε από το ΕΣΡ λόγω αοριστιών και μη σύννομης κατάθεσης της αίτησης για επανόρθωση³³. Στην όγδοη περίπτωση καταγράφεται και πάλι σωρεία

25. Απόφ. 15/225/09.05.1995, *ό.π.*, 349.

26. Απόφ. 23/239/24.08.1995, *ό.π.*, 349.

27. Απόφ. 6448/96, *ό.π.*, 349.

28. Απόφ. 28/241/05.09.1995, *ό.π.*, 349.

29. Δεν διατίθενται άλλα διευκρινιστικά στοιχεία για την τελική έκβαση της υπόθεσης.

30. Απόφ. 59/299/15.11.1996, *ό.π.*, 353.

31. Εξάλλου το 1997 καταγγέλλονται επτά περιπτώσεις απαράδεκτα χαμηλού περιεχομένου, εκ των οποίων οι τέσσερις συνιστούν και προσβολή προσωπικότητας. Και στις επτά επιβλήθηκαν ποινές προστίμων που ποικίλλουν από πέντε έως είκοσι έξι εκατομμύρια.

32. Πετρούτσου, Μ.- Α. Ανδριτσάκη, 30.01.1998, 41.

33. Περίπτωση από το αρχείο του ΕΣΡ. Αρ. πρωτοκόλλου 798, Αθήνα, 24.7.1997

παραβάσεων. Η προσβολή της προσωπικότητας συνίστατο σε έκθεση και χειρισμό ψυχικά ασθενούς στην τηλεόραση κατά το 1996 από τον τηλεσταθμό του ΣΚΑΪ. Ο πατέρας της άμεσα θιγομένης με επιστολή του (29-11-96) παραπονέθηκε, πρώτον, για μη ικανοποίηση του δικαιώματός του για απάντηση παρά την πάροδο άνω του εξαμήνου από την αρχική του καταγγελία, και, δεύτερον, για αδράνεια του ίδιου του ΕΣΡ σχετικά. Η απάντηση του ΕΣΡ στον παραπονούμενο πολίτη, που χρονολογείται στις 22.09.1997, διαπιστώνει ότι «τα στοιχεία της καταγγελίας δεν βρέθηκαν στο αρχείο του ΕΣΡ από το κλιμάκιο Δεοντολογίας και Προστασίας Πολιτών»³⁴. Στην ένατη περίπτωση, στις 08.04.97, επαγγελματίας φαρμακοποιός κατήγγειλε στο ΕΣΡ ότι από πληροφοριοδότης του ρεπορτάζ του ΑΝΤ1 για τις συνθήκες θανάτου γνωστού του βρέθηκε να παρουσιάζεται ως «ενεχόμενος» στις συνθήκες θανάτου σε ρεπορτάζ του ανταγωνιζόμενου τηλεοπτικού σταθμού ΣΚΑΪ και σε αντίποινα για άρνηση του φαρμακοποιού να πληροφορήσει και το δημοσιογράφο του ΣΚΑΪ. Στη περίπτωση αυτή που, κατά τον καταγγέλλοντα, αφορά σε δόλια αμαύρωση προσωπικότητας, στο αρχείο του ΕΣΡ «δεν υπάρχει απάντηση»³⁵. Τέλος, στη δέκατη περίπτωση της 07-10-1998 καταγράφεται η πρώτη περίπτωση τηλεσταθμού, ο οποίος, ενόψει εξωδίκου καταγγελίας θιγέντος ελεύθερου επαγγελματία από την Κόρινθο, προβαίνει σε δήλωση δέσμευσης για επανόρθωση και άμεσο διακανονισμό με τον θιγέντα. Πρόκειται για τον τηλεσταθμό ΣΤΑΡ, που στο πλαίσιο της εκπομπής «Ρεπορτάζ στην Ομίχλη» παρέθεσε ατεκμηρίωτα, επιζήμια και προσβλητικά στοιχεία³⁶.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΕΣΡ

επανόρθωση	ατελής/ημιτελής διαδικασία	πρόστιμο
1. όχι	ναι	-
2. όχι	-	ναι
3. όχι	-	ναι
4. όχι	-	-
5. όχι	-	ναι
6. όχι	-	ναι
7. όχι	ναι	-
8. όχι	ναι	-
9. όχι	ναι	-
10. ναι	-	-

34. Αρχείο ΕΣΡ. Αριθμός Πρωτοκόλλου 1079, Αθήνα, 22.9.1997.

35. Αρχείο ΕΣΡ. Αριθμός Πρωτοκόλλου 348, Αθήνα, 7.4.1997.

36. Αρχείο ΕΣΡ. Αριθμός Πρωτοκόλλου 1662, Αθήνα, 12.10.1998.

3.2 Γενικές διαπιστώσεις - σχόλια

Σε μια πρώτη ανάγνωση των στατιστικών δεδομένων παρατηρούμε ότι: (1). Μόνο ένας στους δέκα (10%) καταγγέλλοντες απολαμβάνει του δικαιώματος επανόρθωσης. Αλλά και το ελάχιστο αυτό ποσοστό προέκυψε κατόπιν εξώδικης επιστολής του θιγομένου του οποίου απειλούνταν και επαγγελματικά συμφέροντα. (2). Διαπιστώνεται ότι στην απευθείας διαδικασία μεταξύ θιγομένου και τηλεσταθμού, στις περισσότερες περιπτώσεις (οκτώ στις δέκα), οι τηλεσταθμοί απορρίπτουν το αίτημα³⁷. (3). Παρατηρείται ακόμη ότι τα περισσότερα αιτήματα ματαιώνονται ήδη από την πρώτη βαθμίδα των δυσκολιών που προκύπτουν ως προς την έγκαιρη, σύνομη και σωστή διατύπωση και κατάθεση του αιτήματος. Η στατιστική εικόνα που σκιαγραφείται έτσι αποκαλύπτει το επαναλαμβανόμενο μοτίβο της μη συμμόρφωσης των τηλεσταθμών. Η αγνόηση και η περιφρόνηση των δικαιωμάτων των πολιτών και «των άλλων» προκύπτει αβίαστα από τη σωρεία των κρουσμάτων μη συμμόρφωσης. (4). Τα διοικητικά δικαστήρια δικαιώνουν συχνά προσφεύγοντες τηλεσταθμούς. Το γεγονός αυτό μάλλον υπονομεύει την κυρωτική λειτουργία του ΕΣΡ. Εγείρει όμως και ένα ουσιαστικό ζήτημα ελλειπούς μεντιατικού αλφαριθμητισμού στην κοινωνία και σε δικαστικούς, που συχνά αγνοούν την ιδιαιτερότητα της φύσης των εκδικαζόμενων περιπτώσεων³⁸. Συνολικά η έκβαση των καταγγελλόμενων εκτροπών θέτει εν αμφιβόλω την υλοποιησιμότητα και την πρακτική χρησιμότητα της ρύθμισης.

Τα κανάλια, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, αγνοούν συστηματικά τις κυρώσεις του ΕΣΡ. Με αυτό τον τρόπο αψηφούν τόσο τον ανεξάρτητο φορέα όσο και το «συμβόλαιο» που υποτίθεται ότι θα έπρεπε να είχαν συνάψει με το κοινό. Η όλη στάση τους θα μπορούσε να παραβληθεί με πειρατική και άναρχη πορεία *de facto* ανεξέλεγκτων και γι' αυτό επικίνδυνων φορέων εξουσίας. Οι ζημιές και οι επιθέσεις που υφίστανται οι πολίτες στη χώρα μας είναι έτσι δυσανάλογες σε σχέση με τις ισχνές και δυνητικές προστασίες που μπορεί να προσφέρει ο θεσμός ως έχει.

Εξάλλου παρατηρούνται ορισμένες ιδιόζουσες περιπτώσεις (έκτη), που σαφώς προβληματίζουν, διότι σε αυτές η επανόρθωση δεν θα μπορούσε να συνιστά δέουσα ποινή ή θεραπεία της προσβολής. Ακόμη και αν φανταστούμε ότι τα κανάλια θα προχωρούσαν άμεσα σε επανόρθωση, αυτή μπορεί να είναι όχι απλώς «δωρο άδωρο» αλλά ακόμη και να προκαλεί επί πλέον ζημία. Η αμνηχανία που προκαλεί η αυτοκτονία του προαναγγελθέντος θύματος της βάνανυσης τηλεοπτικής διαπόμπευσης μας οδηγεί να αναρωτηθούμε: ποιο θα μπορούσε να είναι το περιεχόμενο μιας πιθανής «απάντησης» των θιγθέντων σε αυτό το περιστατικό³⁹; Ο προβληματισμός αυτός υποδηλώνει ότι απαιτούνται σαφώς αρμοδιότερα, ριζικότερα

37. Επισημαίνεται συγκρηκτικά ότι το βρετανικό Τέταρτο Κανάλι διαθέτει εβδομαδιαία εκπομπή μιας ώρας με τίτλο, αλλά και περιεχόμενο, το δικαίωμα απάντησης: «Right of Reply».

38. Smith, J. (1992), «Television Guides: The European Court Doesn't know "There's So Much in it"», *ECLR/3*, 135.

39. Το ερώτημα που προκύπτει για τη χαμένη τιμή της οικογένειας του αυτοχέιρα είναι τι θα

και αποτελεσματικότερα μέτρα προστασίας των πολιτών, διότι η σχέση εξουσίας μεταξύ ΜΜΕ και πολιτών, είναι συντριπτικά ετεροβαρής και καταπιεστική για τους τελευταίους.

Αυτό συμβαίνει διότι τα θύματα διστάζουν να καταγγείλουν την προσβολή δεδομένου ότι η καταγγελία θα οδηγούσε σε εκθετική δημοσιοποίηση ιδιωτικών ζητημάτων εξαιρετικής ευθιξίας και τιμής⁴⁰ που θα τους καθιστούσε κοινωνικά ακόμη πιο ευάλωτους. Μια τέτοια «άμυνα» όπως η διορθωτική επανέκθεση του θέματος στην τηλεόραση, ακριβώς εξαιτίας της τεράστιας διεισδυτικότητας του μέσου, θα συνεπαγόταν ένα μαζικό διασυρμό τους. Η 12χρονη που παρουσιάστηκε ως βιασθείσα και έγκυος είναι χαρακτηριστική. Οποιαδήποτε περαιτέρω δημοσιοποίηση, λειτουργώντας ως μπουίμερανγκ, θα όξυνε τόσο το ψυχολογικό σοκ όσο και τον κοινωνικό διασυρμό της λόγω μιας ήδη αμαυρωμένης εικόνας. Συγκρούεται έτσι ο θεσμός αυτός με την ισχυρή επενέργεια του «άγραφου νόμου» του κοινωνικού στιγματισμού. Έτσι, υπάρχουν περιπτώσεις που, παρ' ότι καλύπτονται από το «δικαίωμα απάντησης», δεν γίνεται τελικά χρήση του διότι εύλογα αυτό είναι ανεπιθύμητο.

Όταν όμως προκύπτει ψυχολογική αδυναμία προσφυγής και αδράνεια εξαιτίας του φόβου για κοινωνικό στιγματισμό και ρατσισμό, ιδιαίτερα για άτομα που είναι ήδη στο περιθώριο, ανακύπτει η ανάγκη για καθορισμό ριζικών αυτεπάγγελτων παρεμβάσεων του ελεγκτικού φορέα πέρα από οποιαδήποτε επανόρθωση. Εξάλλου, είναι αυτονόητο ότι στις περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας ατόμων τα οποία βρίσκονται σε δικαστική διαδικασία, ιδιαίτερα βεβαίως αυτών που είναι κατηγορούμενοι, υπάρχει, ασφαλώς, ο σοβαρός κίνδυνος η προσβολή της προσωπικότητας να έχει πολλαπλασιαστικά επιζήμια αποτελέσματα, εάν το γεγονός της προσβολής επηρεάσει αρνητικά την έκβαση της δίκης. Τα ΜΜΕ έμμεσα μετατρέπονται σε κατήγορο και σε οιονεί εισαγγελέα. Η δημοσιοποίηση από τα ΜΜΕ κρίσιμων στοιχείων της υπόθεσης πριν ή στη διάρκεια της εκδίκασης μιας υπόθεσης παραβιάζει το δικαίωμα για μια ασφαλή και αμερόληπτη δίκη⁴¹.

Το σαφές μήνυμα που εκπέμπεται είναι (1) ο ατιμωρητί στιγματισμός μερίδας της κοινωνίας της κοινωνικής διαφοράς αλλά και (2) ο αποκλεισμός της κοινωνίας των πολιτών. Συνολικά το υπάρχον καθεστώς αντανακλά την κυριαρχική σχέση των

προσπύριζε στην περίπτωση αυτή το «δικαίωμα απάντησης». Και τι νόημα έχει ένα τέτοιο ηθικό και επικοινωνιακό μέτρο όταν έχει χαθεί μια ζωή και η απώλεια αυτή είναι συντριπτική κάθε έννοιας τιμής; Η χρησιμότητα της κύρωσης που επέβαλε το ΕΣΡ στο υπαίτιο κανάλι εξυπηρετεί έτσι περισσότερο το δημόσιο συμφέρον, γιατί λογίζεται ότι δρα αποτρεπτικά, παραδειγματικά και προληπτικά για άλλες δυνάμει εκτροπές.

40. Παρατηρείται έτσι μια αναλογία με το κοινωνικό πρόβλημα της μη υποβολής μηνύσεων σε περιπτώσεις βιασμών.

41. Έτσι σε ορισμένες χώρες (Σουηδία) απαγορεύεται η δημοσιοποίηση στοιχείων ταυτότητας των εμπλεκόμενων. Ο νομοθέτης γνωρίζοντας τη δύναμη των ΜΜΕ προστατεύει την προσωπικότητα από το διασυρμό, περιορίζοντας μερικώς τη δημοσιότητα. Έτσι δημοσιούνται μόνο «καθαρά» γεγονότα.

τηλεσταθμών προς το κοινό. Υποδηλώνει ταυτόχρονα τη μικρή κινητικότητα και την -δομικά παραγόμενη- απουσία εγρήγορσης της κοινωνίας των πολιτών στην χώρα μας στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Έτσι, πέρα από προσβολές κατά ιδιωτών, υποσκάπτεται ποικιλοτρόπως το δημόσιο συμφέρον. Η λειτουργία αυτή της τηλεόρασης εξαγριώνει τα ήθη και δημιουργεί άγραφο δίκαιο. Αντιποιεί δικαστικές αρμοδιότητες αλλά και άλλες εξουσίες, απότοκο των οποίων είναι η *de facto* υπονόμευση των θεσμών του κράτους δικαίου με κύρια, αλλά όχι αποκλειστική, υπαιτιότητα των τηλεσταθμών. Ασφαλώς η ζημία αυτή είναι καθολικά διαβρωτική⁴².

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η ανάδραση στην οποία μπορεί να προβαίνει ο τηλεθεατής όταν ζημιώνεται ηθικά ή υλικά από τηλεοπτικές εκροές, συχνά ακυρώνεται στην πράξη από κωλύματα διαφόρων ειδών όπως είναι η άρνηση των τηλεσταθμών να ικανοποιήσουν αυτό το δικαίωμα αλλά και η πιθανή *post hoc* δικαίωση των τελευταίων. Έτσι το δικαίωμα απάντησης γίνεται δυσπρόσιτο στους πολίτες και η μοναδική νομικά κατοχυρωμένη, αμυντική ανάδραση-«ενεργητική πληροφόρηση» τείνει να ακυρώνεται, ενώ ταυτόχρονα η ενεργητική πληροφόρηση επιφυλάσσεται αποκλειστικά στα δημοσιογραφικά επιτελεία. Τα αρνητικά ευρήματα της έκβασης αιτημάτων επανόρθωσης, εύλογα, προκαλούν μια αποθάρρυνση σε δυνάμει αξιώσεις. Επί πλέον, η πιθανολογούμενη ματαίωση του αιτήματος οδηγεί σε περαιτέρω παραίτηση από το δικαίωμα. Εν τέλει, η αδυναμία αξιοποίησης του θεσμού οδηγεί στην απαξία αυτού του ίδιου αλλά και στην απαξία του κράτους δικαίου⁴³. Επείγουν συνεπώς η επικέντρωση της δημόσιας συζήτησης σε αυτό, η αναθεώρηση του θεσμού, καθώς και η επανεξέταση των σχέσεων κράτους και μεντιατικού βιομηχανικού πλέγματος έτσι ώστε ο «ανύπαρκτος αντίπαλος»⁴⁴, το κράτος, να ορθωθεί ξανά.

4. Η ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης

Η υπό όρους «αρνητική» πρόσβαση του πολίτη στα ραδιοτηλεοπτικά μέσα αποτελεί καταρχήν μία «αντι-δράση», που, επί πλέον, λογίζεται ως αμυντική και περιορισμένη ανάδραση. Πώς σχετίζεται το αμυντικό αυτό δικαίωμα με το ευρύτερο δικαίωμα του πολίτη για διάδοση πληροφοριών; Το πρώτο αποτελεί ειδικό μέρος του δεύτερου. Διακρίνεται από τη δυνατότητα αυτόνομης, δημιουργικής πρόσβασης του πολίτη στα μέσα, τη δημόσια σφαίρα, με σκοπό την ανάπτυξη ιδεών και προτάσεων για τα δημόσια πράγματα. Μία επιπλέον κρίσιμη διαφορά μεταξύ των δύο έγκειται στο ότι η πρώτη επιζητεί να προστατεύσει την ιδιωτική σφαίρα που, προς στιγμήν

42. Βλ. και Ψυχογιός, Δ., *Το Βήμα*, 11.10.1998.

43. «Το κράτος, όμως, εμφανίζεται ανήμπορο να εφαρμόσει τη νομοθεσία του, την οποία ωστόσο θεσπίζει(…). Κι εμφανίζεται το αρνητικό για το σύγχρονο κράτος δικαίου φαινόμενο, αφ' ενός να θεσπίζεται ένα κανονιστικό πλαίσιο, να δημιουργούνται όργανα και ελεγκτικοί μηχανισμοί, αφ' ετέρου η ραδιοτηλεοπτική πραγματικότητα να διαμορφώνεται ερήμην της νομικής πραγματικότητας»: 43.

44. Λοβέρδος, Α., *ό.π.* (σημ. 4), 44.

και κατά παράβαση, δημοσιοποιείται, ενώ η δεύτερη είναι διαρκής, εξωστρεφής αναγκαιότητα, που αποβλέπει στα κοινά και δημόσια πράγματα.

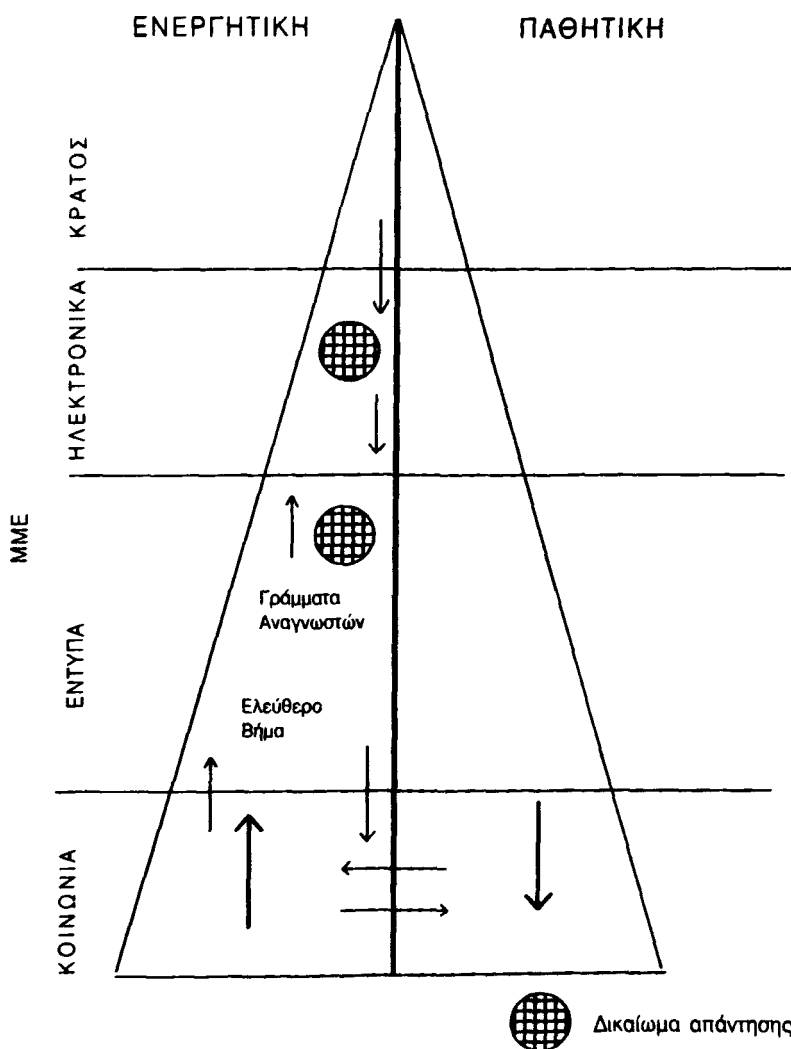
Οι δύο αυτές πτυχές σχετίζονται δυναμικά-αιτιακά μεταξύ τους. Η ανυπαρξία της ισχυρής κοινωνίας των πολιτών οφείλεται εν πολλοίς στην απουσία θεσμοποιημένης πρόσβασης της στα κρίσιμα δημόσια *fora*. Τα τελευταία είναι, δηλαδή, προϋπόθεση, οξυγόνο της ύπαρξης και της ανάπτυξής της. Η ανίσχυρη κοινωνία των πολιτών φέρει την ευθύνη για τον αχαλίνωτο ετεροπροσδιορισμό της από την κερδωά αγορά. Δεν είναι «άμοιρη» ευθυνών η απουσία εύρωστης και ισχυρής κοινωνίας πολιτών για τις ποικίλες εφόδους της ατιθάσευτης τηλεοπτικής εξουσίας. Οι έφοδοι της τελευταίας στον ιδιωτικό και απαραβίαστο χώρο των πολιτών αποτελεί ένα τμήμα μόνο της γενικής επίθεσης. Η αποδυνάμωση των πολιτών έτσι αποτελεί αίτιο και αποτέλεσμα αυτού του φαύλου κύκλου. Οι πολίτες καταλήγουν ανήμποροι να υπερασπίσουν ακόμη και την ιδιωτική τους σφαίρα. Η απουσία θεσμών για ατομικά και συλλογικά δικαιώματα επικοινωνίας και πρόσβασης στην ηλεκτρονική δημόσια σφαίρα ματαιώνει τις ευχέριες της κοινωνίας των πολιτών για συμμετοχή και συμπροσδιορισμό των κοινωνικών όρων. Η πρόσβαση ως ατομικό αμυντικό δικαίωμα καταργείται στην πράξη μη υποστηριζόμενο από μια παρούσα στην ηλεκτρονική δημοσιότητα, και εξ αυτού ισχυρή, κοινωνία των πολιτών. Οι ασθενείς θεσμοί ατομικών δικαιωμάτων εκφυλίζονται και ακυρώνονται οδηγώντας σε περαιτέρω ανομικά φαινόμενα. Έτσι, η αναγκαιότητα για αυτόνομη πρόσβαση του πολίτη στα ΜΜΕ είναι το γενικότερο και ουσιαστικότερο άλυτο πρόβλημα, που, ωστόσο, επενεργεί ανασταλτικά και στο δικαίωμα απάντησης.

Το ζήτημα της ευρείας και «αυτόνομης πρόσβασης» του πολίτη στα ΜΜΕ χρήζει όμως και εννοιολογικής οριοθέτησης. Τι εννοούμε με τον όρο «αυτόνομη πρόσβαση»; Ξεκινώντας από τα ιστορικά κεκτημένα, η σύγκριση μεταξύ ηλεκτρονικών και εντύπων ΜΜΕ φανερώνει ότι τα τελευταία παρέχουν ουσιώδεις ευχέριες πρόσβασης που στερεί η ραδιοτηλεόραση. Τουλάχιστον οι σοβαρές πολιτικές εφημερίδες διαθέτουν δύο διαφορετικές σελίδες/στήλες που αφιερώνονται στην ανάπτυξη των προβληματισμών του κοινού και στη σχέση με αυτό, δηλαδή τις επιστολές των αναγνωστών και το «ελεύθερο βήμα» (βλ. γράφημα). Ο Τύπος που έχει «ιδρυτική» σχέση με την ανάπτυξη του αστικού δημοκρατικού εγχειρήματος προσκαλεί ακόμη, έστω μερικώς, τους πολίτες να εκφράζονται παρέχοντάς τους το βήμα.

Αυτό που ορίζουμε ως «αυτόνομη πρόσβαση» του πολίτη στα ΜΜΕ διακρίνεται από τα εξής χαρακτηριστικά: (1) Ο ίδιος ο πολίτης παίρνει ελεύθερα και ανεμπόδιστα την πρωτοβουλία. Δρα αυτόβουλα εισάγοντας ένα θέμα δικής του σύλληψης και προβληματισμού – που πιθανότατα λόγω αυτολογκρισίας κωλύεται να εισάγει ο έμμοιθα εξαρτημένος δημοσιογράφος. Δεν αντι-δρά. (2) Κατατίθενται τα στοιχεία ταυτότητάς του διασφαλίζοντας έτσι την επωνυμία, τη διαφάνεια και την εγκυρότητα της θέσης του. Δρα κριτικά και δημιουργικά δρώντας ταυτόχρονα υπεύθυνα και υπόλογα. Η ανώνυμη πράξη δεν συνιστά πολιτική συμπεριφορά ούτε την ευνοεί. (3) Εγείρει θέμα της δικής του επιλογής και το αναπτύσσει με τους όρους και το πλαι-

σιο που κρίνει δόκιμα. Κρίνει ο ίδιος τις διασυνδέσεις, τις προεκτάσεις και την έμφαση που πρέπει να τοποθετηθεί. (4) Είναι πιστοποιήσιμος ο αποκλεισμός τυχόν πρότασης και τα δεοντολογικά κριτήρια του αποκλεισμού της. (5) Η «αυτόνομη πρόσβαση» λειτουργεί σε ευκρινώς προδιαγεγραμμένο πλαίσιο ώστε να αποφεύγεται η κωλυσιεργία, η παρέλκυση, η κατάχρηση ή η εκτροπή από χρήστες της πρόσβασης.

Ελευθερία Έκφρασης και Ελευθερία Λήψης και Διάδοσης Πληροφοριών

Εξ αντιδιαστολής δεν θεωρείται «αυτόνομη πρόσβαση» το τυχαίο, ανώνυμο ή «αυθόρμητο» τηλεφώνημα. Χωρίς να αγνοείται η σπουδαιότητα της υπεύθυνης τηλεφωνικά καταχωρούμενης άποψης, θεωρούμε, ωστόσο, ότι αυτή δεν συνιστά «αυτόνομη πρόσβαση» του πολίτη διότι (1) δεν εισάγει ανεξάρτητη θεματική αλλά ανταποκρίνεται σε προεπιλεγμένο θέμα. (2) Ο πολίτης διακόπτεται κατά το δοκούν από τον άτεγκτο πυλωρό-δημοσιογράφο που διαχειρίζεται το χρόνο, την εξέλιξη του θέματος μέσω των ερωτήσεων και τις δυνάμει αντιπαραθέσεις, εγκλωβίζοντας έτσι συχνά τους «φιλοξενούμενους» συνομιλητές σε ατελέσφορους διαλόγους εντυπωσιασμού αν όχι σε παράλληλους μονολόγους. Συχνότατα «κόβεται» από τον «λογοκρίνοντα» δημοσιογράφο, που με τη σειρά του κόβεται από τον «λογορρυθμιστή» διαφήμιση. Ως επικερδής διαχειριστής των χρονομερισμάτων του μέσου ο πυλωρός πρέπει (3) επίσης να προσκαλεί συνομιλητές από ένα περιορισμένο, ευνοούμενο κλαμπ διακεκριμένων, οι οποίοι στη συντριπτική τους πλειονότητα είναι άντρες, αποκλείοντας έτσι της γυναίκες και από αυτό το βήμα. (4) Το πλαίσιο συζήτησης μπορεί εξάλλου να είναι σκηνοθετημένο, έτσι που μόνον ορισμένοι πολίτες μπορούν να αντεπεξέλθουν (π.χ. στυλ ρητορικών ή μαχητικών λογομαχιών). Έχουν, εξάλλου, επισημανθεί περιστατικά όπου προσκεκλημένοι συνομιλητές αλληλο-προσβάλλονται.

4.1 Το ζητούμενο

Το άρθρο 10 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Συνθήκης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Ε.Σ.Δ.Α.)⁴⁵ αλλά και το άρθρο 14, παρ. 1 του Συντάγματος (75/86) αναφέρονται στο δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης. Αυτή περιλαμβάνει την ελεύθερη λήψη και διάδοση πληροφοριών κατοχυρώνοντας σε επίπεδο αρχών το δικαίωμα στην παθητική και την ενεργητική πληροφόρηση. Πώς διασφαλίζεται στην πράξη η δυνατότητα ενεργητικής πληροφόρησης; Πρέπει κανείς να διαθέτει ιδιόκτητο ΜΜΕ προκειμένου να ασκεί το ατομικό πολιτικό αυτό δικαίωμα; Δεδομένου ότι οι διαθέσιμες άδειες ηλεκτρονικών ΜΜΕ είναι ακόμη περατές, η απάντηση είναι σαφώς αρνητική. Εάν, λοιπόν, το δικαίωμα διάδοσης πληροφοριών στα ηλεκτρονικά ΜΜΕ είναι γενικό και όχι επιλεκτικό, εξυπακούεται η διαχείριση του κοινωνικού αυτού αγαθού με τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η επί ίσοις όροις και πολυφωνική πρόσβαση των πολιτών στην υπάρχουσα ηλεκτρονική δημοσιότητα, ανεξάρτητα από την ιδιοκτησιακή δομή (μονοπωλιακή - ολιγοπωλιακή), που είναι θέμα ρύθμισης.

Υπ' αυτό το πρίσμα αποτελεί σήμερα η ελευθερία ενεργητικής πληροφόρησης, και η προϋποτιθέμενη πρόσβαση στα μέσα, κεκτημένο ατομικό δικαίωμα είτε

45. Το άρθρο 10, παράγραφος 1 της ΕΣΔΑ προβλέπει: «Παν πρόσωπο έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν εκφράσεως. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν γνώμης ως και την ελευθερίαν λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών άνευ επεμβάσεως δημοσίας αρχών και ασχέτως συνόρων».

de jure είτε de facto στο πλαίσιο του ραδιοτηλεοπτικού μεντιατικού μας συστήματος; Μπορεί ο πολίτης ακώλυτα να διαδίδει τις ιδέες του στην τηλεόραση; Ή μήπως πρέπει να αποδεχθούμε αμαχητί την κατάργηση και τον αποκλεισμό του πολίτη από την τηλεοπτική δημοσιότητα; Σε μια εποχή που η πολιτική δημοσιότητα διαμεσολαβείται κυρίως από την τηλεόραση πρέπει η προσοχή μας να εστιάζεται ιδιαίτερα σ' αυτήν. Εφόσον η κοινωνικά και πολιτικά κρίσιμη πληροφόρηση διαμεμβεται στα ηλεκτρονικά ΜΜΕ, πρέπει αυτά να διανοίξουν έναν «τόπο» ουσιαστικών δυνατοτήτων έκφρασης και διαβούλευσης των πολιτών τόσο ατομικά όσο και συλλογικά. Αυτό τουλάχιστον υπαγορεύει η «κοινωνική αποστολή» και ο ανεξαρτήτως ιδιοκτησιακού καθεστώτος⁴⁶ κοινωφελής ρόλος της ραδιοτηλεόρασης. Προσπατούνται συνεπώς οι δέουσες θετικές ρυθμίσεις για την απρόσκοπτη πρόσβαση των πολιτών στα μέσα, ιδιωτικά ή δημόσια. Για τον εκδημοκρατισμό της δημοσιότητας και τη διανομή ίσων ευκαιριών έκφρασης μεταξύ των πολιτών είναι ανυπερθέτως αναγκαία η αποτελεσματική πολιτική ρύθμιση προς αυτή την κατεύθυνση.

Θεωρούμε τις δοξασίες περί «αυτορρύθμισης» επικίνδυνες και ανιστόρητες αφέλειες. Το σύστημα της επικοινωνίας είναι σύμφυτο με την κοινωνία. Η κοινωνία συμπεριλαμβάνει την επικοινωνία. Η επικοινωνία γεννά την κοινότητα. Είναι τριμερές το σύστημα. (1) Πολίτες (κοινωνία των πολιτών), (2) κράτος, (3) αγορά, δηλαδή ιδιοκτήτες και επαγγελματίες οργανισμών παραγωγής και μετάδοσης πληροφοριών. Η «αυτορρύθμιση» είτε περιλαμβάνει όλα αυτά τα εμπλεκόμενα μέρη είτε, εάν αναφέρεται μόνο στους ιδιοκτήτες των ΜΜΕ ή μόνο στους δημοσιογράφους, αποτελεί νεόκοπο πολιτικό σολιψισμό, αυταπόδεικτα αντιφατικό. Όντας υπό το κράτος του επιχειρηματικού ανταγωνισμού και της αναγωγής του κέρδους σε «Ανώτατο Κήνησσορα», αποτελεί αυταπόδεικτη φενάκη ο ισχυρισμός περί «αυτορρύθμισης του κλάδου».

Σήμερα το κυρίαρχο ραδιοτηλεοπτικό καθεστώς στη πράξη ακυρώνει το ατομικό και πολιτικό δικαίωμα της διάδοσης των ιδεών. Έτσι ένα πολιτικό δικαίωμα όλων το ιδιοποιούνται ορισμένοι και οι οργανισμοί ΜΜΕ ιδιωτικοποιούνται στα χέρια ελαχίστων, αποδίδεται δε στους ιδιοκτήτες των ΜΜΕ ο έλεγχος της ροής αλλά και των ίδιων των περιεχομένων των πληροφοριών. Εξάλλου, εξαιτίας της διαδικασίας οικονομικής συγκέντρωσης (συγχωνεύσεις κ.λπ.) και συγκεντροποίησης, σε εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, ο αριθμός των ελεγχόντων τα ΜΜΕ μειώνεται με καλπάζοντες ρυθμούς. Προκύπτει έτσι ένας φεουδαρχικού τύπου έλεγχος όχι της φυσικής, όπως στο Μεσαίωνα, αλλά της βουλευσιακής οντότητας του ατόμου μέσω του δομικού-εμπορικού ελέγχου των συμβολικών αγαθών. Η ενεργητική πληροφόρηση, ως αποκλειστικό δικαίωμα των ελεγκτών της πληροφόρησης, προκαλεί βάνανυσα, περιθωριοποιεί την κοινωνία των πολιτών. Η αδυναμία αυτόνομης πρόσβασης-διάδοσης των ιδεών των πολιτών σε δομημένα ραδιοτηλεοπτικά πλαίσια συνιστά μείζον δημοκρατικό έλλειμμα αλλά όχι μόνον. Η μονομερής διαχείριση των

46. «Η ιδιωτικοποίηση ενός καναλιού δεν είναι ασύμβατη προς την απαίτηση του πλουραλισμού» (Δαγτόγλου, ό.π. (σημ. 4), 5).

πληροφοριακών ροών διαβρώνει επί πλέον τη δημοκρατία, που είναι και το χειρότερο.

Το πλέον παράδοξο είναι ότι αυτός ο αποκλεισμός συμπίπτει χρονικά με μια άνευ προηγουμένου αφθονία ραδιοηλεκτρικών συχνοτήτων. Οι ιστορικές τεχνολογικές καινοτομίες δίνουν ανεπανάληπτες ευκαιρίες ακριβώς στη διάδοση των πληροφοριών. Προκύπτουν δυνατότητες για συμμετοχική, διαδραστική-αμφίδρομη δημοσιότητα. Παραδόξως, όμως, η ασύλληπτη αφθονία των μέσων σήμερα δεν οδηγεί στην πολυφωνική κατανομή τους και τον εκδημοκρατισμό της πρόσβασης της κοινωνίας σε αυτά. Στο σκέλος της λήψης περιεχομένων παρατηρούνται εξίσου αξιοπερίεργες, σύστοιχες τάσεις. Παρά τις δυνατότητες πολυποικιλίας και ποιότητας ανακυκλώνονται πανομοιότυπα και ρηχά (εισαγόμενα ή εγχώρια) προγράμματα. Υπό το φως αυτών των θεσμικών ελλειμμάτων και των ασυμμετρικών εξελίξεων στο μεντιατικό καθεστώς, η έννοια και ο ρόλος του πολίτη έχουν εκθλιβεί σχεδόν ολοσχερώς. Σ' αυτό το άνυδρο τοπίο η εναλλακτική αντίληψη, έστω και εξαιρετικά μειοψηφική, υπάρχει⁴⁷. Ωστόσο, το δημοκρατικό αίτημα για συμμετοχή, πολυφωνία, ποιότητα και πρωτοτυπία παραμένει ανεκπλήρωτο. Η διασφάλιση τέτοιων δυνατοτήτων προϋποθέτει μεντιατική φιλοσοφία, επικεντρωμένη στον πολιτικό ρόλο των ΜΜΕ και στην ισοτιμία μεταξύ πολιτών, όπου ο πολίτης δεν απαξιώνεται αλλά όντας και πομπός μηνυμάτων, κοινωνός και συμμετοχός, βρίσκεται στο επίκεντρο. «Ως μορφή κοινωνικής αλληλόδρασης μεταξύ προσώπων που έχουν ένα εγώ, ηθικά προσανατολισμένο, η αμφίδρομη επικοινωνία προϋποθέτει λειτουργίες αποστολής και λήψης μηνύματος που επιτελούνται με ίση συχνότητα ανάμεσα στα εμπλεκόμενα μέρη⁴⁸. Στην πολιτική, η επικοινωνία δημιουργεί «κοινή γνώμη», που μόνο «όταν είναι οργανωμένη συνιστά δημοκρατία»⁴⁹.

5. Αίτια της μετάλλαξης και της σταξίας

Στο πλαίσιο ισχύος των πρώην δημόσιων (φυσικών) ραδιοηλεκτρικών μονοπωλίων, η θετική ερμηνεία του άρθρου 10 της Ε.Σ.Δ.Α. πυροδότησε την ανάπτυξη μορφών επικοινωνιακής οργάνωσης που επέτρεπαν την πρόσβαση των πολιτών στα μέσα και την από μέρους τους παραγωγή προγράμματος. Κοινωνιοκεντρικά σχήματα που επέτρεπαν την ενεργητική διάδοση της πληροφόρησης αναδείχθηκαν και άνθησαν ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του 1970 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Αυτή η τάση εκδημοκρατισμού οδήγησε σε καινοτόμα εγχειρήματα συμμετοχικής δημοσιότητας⁵⁰. Η συλλογιστική τους εδραιωνόταν στην εκτίμηση ότι ο πολίτης δι-

47. Είναι ενδιαφέρον σχετικά ότι ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών ανέλαβε πρωτοβουλίες δημοσιων συζητήσεων όπου τίθεται επί τάπητος το αίτημα για «ζώνες πολιτών στα ΜΜΕ» (Φ.Μ.π., *Ελευθεροτυπία*, 30.01.1998, 40).

48. Laswell, H. D. (1948/1991), «Δομή και λειτουργίες της επικοινωνίας στην κοινωνία» στο *Το Μήνυμα του Μέσου*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

49. Cooley, Ch. (1909/1991), «Η Σημασία της Επικοινωνίας», 38, στο *Το Μήνυμα του Μέσου* (ό.π.).

50. Βλ. Καϊτατζή-Γουίτλοκ, Σ. (1998), *ΜΜΕ και Διαδικασία Παραγωγής Πολιτικής: Αμφίδρομες Επιδράσεις*, 164-178, Αλεξάνδρεια, Αθήνα & Kaitatzi-Whitlock, S. (1996), ό.π. (σημ. 12).

καιούται να έχει δομημένες δυνατότητες άμεσης πρόσβασης στα ίδια τα μέσα έτσι ώστε να παράγει αυτόνομο και ανεξάρτητο λόγο⁵¹. Διαπλατώνονταν θεσμικά και οργανωτικά οι δυνατότητες συμμετοχής επίσης μέσω της ανάδρασης σε εκροές κεντρικά οργανωμένες από τα ίδια τα μέσα. Μια τέτοια πολύπλευρη παρουσία των πολιτών στην ηλεκτρονική δημοσιότητα, εκτός του ότι προσέδιδε ζωντάνια και ενδιαφέρον, ευνοούσε τη διαφάνεια και την ευρωστία του δημόσιου διαλόγου για τα διαφιλονικούμενα κοινωνικά ζητήματα.

Κατά την πρώτη φάση της νεωτερικότητας (1618-1789) και της ανάπτυξης του καπιταλισμού ο Τύπος είχε καθαγιασθεί ως ο οιοσεί «εκπρόσωπος του κοινού» έναντι των εξουσιών του απολυταρχικού και συγκεντρωτικού κράτους. Από την εποχή εκείνη της προσδοκώμενης πολιτικά μαχητικής δημοσιότητας⁵² της ανερχόμενης αστικής τάξης μέχρι σήμερα έχουν ανατραπεί τα πάντα περιλαμβανομένης και της φιλοσοφίας της «αντιπροσώπευσης» του κοινού από τον Τύπο. Στο μεταίχμιο της χιλιετίας προβάλλουν τα αδιέξοδα που προκύπτουν από τη φεουδαρχική αγοραιοποίηση των επικοινωνιών και την πολύμορφη εκμετάλλευση του κοινού από τους οργανισμούς των ΜΜΕ, εκμαυλιστικότερη εκ των οποίων είναι η αγοραιοποίηση του ίδιου του κοινού και η «πώληση» μεριδίων κοινού στους διαφημιζόμενους⁵³. Σήμερα, «[η] ενημέρωση δεν είναι πια ένα όργανο για την παραγωγή οικονομικών αγαθών, αλλά έγινε η ίδια το κυριότερο από τα οικονομικά αγαθά. Η ενημέρωση έγινε βαριά βιομηχανία. Όταν η οικονομική δύναμη μετατοπίζεται από αυτόν που έχει στα χέρια-του τα μέσα παραγωγής σε αυτόν που έχει στα χέρια-του τα μέσα ενημέρωσης, που είναι καθοριστικά για τον έλεγχο των μέσων παραγωγής, το πρόβλημα της αλλοτρίωσης αλλάζει νόημα. Μπρος στη σκιά ενός δικτύου που απλώνεται και καλύπτει την υδρόγειο, κάθε πολίτης γίνεται μέλος ενός νέου προλεταριάτου»⁵⁴.

Στον πολιτικό αντίποδα αυτών των θεωρήσεων βρίσκεται η σύλληψη της αγοραιοποιημένης σχέσης μεταξύ κοινού και τηλεόρασης ως αγαθής. Παρ' ότι σαφώς σχέση εκμετάλλευσης, εκθειάστηκε και αναδείχθηκε ως κάτι το επιθυμητό και το αξιοβίωτο. Παρουσιάστηκε πρόσφατα και «σάρωσε» η δελεαστική αλλά διαφανώς λαϊκιστική θεωρία του «κυρίαρχου τηλεθεατή»⁵⁵ η οποία, ιδεολογικοποιώντας την εκμεταλλευτική σχέση του πωλούμενου τηλεθεατή προς τον διαφημιζόμενο επιχειρηματία και την ταυτόχρονη έκθεση του πρώτου σε τηλεοπτικά υποπροϊόντα του

51. Weibull, Hadenius & Hulten στο M. Raboy, *Media, Crisis and Democracy: Mass Communication and the Disruption of Social Orders*, Sage, 1992, London.

52. Habermas, J. (1989), *The Structural Transformation of the Public Sphere*, London, Polity Press, & McNair, B. (1995), *An Introduction to Political Communication*, Routledge, London.

53. Επικοινωνιολόγοι ιδιαίτερα της σχολής κριτικής πολιτικής οικονομίας, αλλά όχι μόνον, όπως οι Smythe, 1977, Bagdikian, 1983, Schiller, H.I., 1989, Schiller, D.C., 1984 & 1990, Murdock, 1982, Garnham, 1990, Curran & Seaton, 1981, Habermas, 1995, Herman & Chomsky, 1988, Herman & McChesney, 1997 επισημαίνουν πτυχές αυτών των σχέσεων.

54. Έκο, Ουμπ. (1982), *Η σημειολογία στην καθημερινή ζωή*, 24, Μολιάρης, Θεσσαλονίκη.

55. Davidson, M. (1992), *The consumerist manifesto*, Comedia, & R. Murdoch, Public address, Edinburgh, 1989.

ελάχιστου κοινού παρονομαστή, έδωσε έμφαση στη δυνατότητα ποσοτικής επιλογής εναλλακτικών προγραμμάτων από τον τηλεθεατή. Οι επαναστατικές τεχνολογικές καινοτομίες και ο έλεγχός τους από το διεθνές επενδυτικό κεφάλαιο προκάλεσαν τις σαρωτικές ανατροπές. Η αφθονία των καναλιών που σήμερα «χωρά» μέσα στο φάσμα συχνοτήτων που παλαιότερα «χωρούσε» το σήμα ενός μόνο διαύλου είναι η απαρχή των εξελίξεων. Η παγκοσμιοποιημένη εκμετάλλευσή τους ακολούθησε. Η κρίσιμη διάκριση έγκειται στο ότι η δυνατότητα επιλογής μεταξύ 100 καναλιών ιδιοκτησίας του ίδιου μεγιστάνα Χ δεν συνιστά επί' ουδενί πολυφωνία. Τουναντίον.

Κάθε απελευθερούμενη αγορά προσελκύει αρχικά πολλούς επιχειρηματικούς παίκτες⁵⁶. Αυτή η δομική αλλά και η τεχνολογικά προκύπτουσα ποσοτική αύξηση καναλιών επέτρεψε στους νεοφιλελεύθερους υπερασπιστές των ιδιωτικών μονοπωλίων να πείσουν για τις «επιλογές του τηλεθεατή» να παρουσιάσουν τη σχέση μεταξύ κοινού και ΜΜΕ ως σχέση «αμοιβαίας εκμετάλλευσης» ή ισοβαρούς αλληλεξάρτησης. Η διακηρυγόμενη υποκατάσταση της «κεφαλικής» συνδρομής (δημόσια τηλεόραση) από τη διαφημιστική δαπάνη εμφανιζόταν έτσι ως «φοροαπαλλαγή» και «απελευθέρωση» των φορολογικά «καταπιεσμένων» τηλεθεατών.

Στο ίδιο ιδεολογικό πλαίσιο προωθήθηκε και ο νεοφιλελεύθερος μύθος της «αυτορρύθμισης» στα ηλεκτρονικά ΜΜΕ, που προϋποθέτει, αλλά και συνεπάγεται, ότι οι συναφείς θεσμοί του κράτους δικαίου δεν είναι μόνο περιττοί αλλά και επιζήμιοι για το επενδυτικό κεφάλαιο του μεντιατικού βιομηχανικού πλέγματος, καθώς και για τις «επιλογές» των τηλεθεατών. Σήμερα περισσότερο από ποτέ ο οξύτατος ανταγωνισμός για την απόκτηση μεριδίων τηλεθεατών εξωθεί τους σταθμούς σε κάθετα αυξημένη ζήτηση φτηνού θεάματος με εξεζητημένα χαρακτηριστικά: αιματηρά γεγονότα, επεισοδιακές ειδήσεις που πάση θυσία πρέπει να οπτικοποιούνται δραματικά. Η ροπή αυτή δεν οφείλεται βέβαια σε αναίτιους ηθικούς, δεοντολογικούς ή αισθητικούς αναπροσανατολισμούς των διευθυντών σύνταξης, αλλά είναι άμεσα απότοκες του δομικού ανταγωνισμού και του αγώνα βιωσιμότητας της «τυχάρπαστης» ραδιοτηλεοπτικής επιχείρησης. Το σύνολο αυτών των στοιχείων εξηγεί, πρώτον, τον πολλαπλασιασμό και, δεύτερον, την ιεραρχική άνοδο στην πρώτη θέση –αλλά και τη διαστροφή επί το δραματικότερον– της αστυνομικής ειδησεογραφίας στην εσωτερική δομή των δελτίων ειδήσεων των ιδιωτικών καναλιών. «Φρένο» στον άκρατο ανταγωνισμό των ιδιωτικών καναλιών αποφάσισε να βάλει η Ε.Σ.Η.Ε.Α. [το 1997]. Αιτία τα αλληπάλληλα φαινόμενα προσβολής της προσωπικότητας των πολιτών και οι πέρα από κάθε δεοντολογία εξάρσεις της ιδιωτικής τηλεόρασης... στα δελτία ειδήσεων των καναλιών⁵⁷. Κρίνοντας εκ του αποτελέσματος και από τις πρό-

56. Αντιθέτως, στη συνέχεια η τάση είναι ραγδαία συγκεντρωτική με μόνη εξαίρεση στις περιπτώσεις όπου το καθεστώς ιδιοκτησίας και ανταγωνισμού είναι ισχυρότατα ρυθμιζόμενο.

57. *Εξουσία*, 03.06.1997, 76.

σφατες εξελίξεις η παρέμβαση της Ε.Σ.Η.Ε.Α. δεν τελεοφόρησε⁵⁸. Έτσι, αν κατά τον Boorstin⁵⁹ στη μεταπολεμική περίοδο εκδηλώθηκε η κατακόρυφη ζήτηση «ψευδογεγονότων» προκειμένου να κορεσθούν τα αυξανόμενα ΜΜΕ, σήμερα διαπιστώνουμε τη νοσηρά αυξημένη ζήτηση «αιματηρών επεισοδίων» που πλασάρονται ως ειδήσεις παρ' ότι δεν πληρούν τα θεμελιώδη κριτήρια ειδησεογραφικής αξίας και δεοντολογίας (ενδιαφέρον-συνάφεια, αμεροληψία στην παρουσίαση, ακρίβεια-εγκυρότητα και αντικειμενικότητα)⁶⁰. Εάν προϋπόθεση για την κερδοφορία των οργανισμών ΜΜΕ είναι η αναγκαστική μετάλλαξή τους σε θύτες εναντίον πολιτών, συχνά των πλέον ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, και η συνεπαγόμενη καλλιέργεια ρατσισμού, τότε, η έτσι παραγόμενη υπεραξία των οργανισμών ΜΜΕ δεν καταργεί μόνο το δικαίωμα στη διαφορά, αλλά προάγει, μα και προϋποθέτει, την εξαχρέωση του ανθρώπου.

6. Συμπεράσματα

«Ως τότε, οι επικριτές-υποκριτές, πολιτικοί και μη, καλά θα κάνουν να μην εκτίθενται. Διότι, αν συνεχίσουν στον ίδιο τόνο, το επόμενο βήμα δεν θα είναι πια αυτοκτονίες, αλλά δολοφονίες στα πλατό⁶¹.» Δυστυχώς για την πολιτική μας κουλτούρα, ο Ν.Κ. Αλιβιζάτος υπήρξε προφητικός. Ένα μόνο χρόνο μετά την πρόβλεψη συνέβη και «δολοφονία στα πλατό» όπως τη βιώσαμε στα γεγονότα της οδού Νιόβης.

Παντού και πάντα ο επικοινωνιακός και ο τηλεοπτικός λόγος, και η εικόνα ιδιαίτερα, διαμεσολαβούν κοινωνικές σχέσεις εξουσίας, που επί πλέον είναι μονοδρομικά οργανωμένες σε μαζική κλίμακα. Ανάλογα με το πώς, από ποιον και με ποιο σκοπό εκφέρεται το μήνυμα, αυτό μπορεί να φωτίζει ή να παρασιωπά, να επηρεάζει, να εξουσιάζει ή να τσακίζει. Η πολυφωνία και η δυνατότητα ακρόασης της φωνής των πολιτών αποτελεί τεκμήριο δημοκρατικής οργάνωσης και διαφάνειας της δημοσιότητας. Αναπτύξαμε κατ' αρχήν τους πολιτικο-δικαιϊκούς προσδιο-

58. Η περιφρονητική απάντηση φορέων εκτραπέντος καναλιού σε σχετική αφοριστική και καταδικαστική ανακοίνωση της Ε.Σ.Η.Ε.Α. για την περίπτωση των γεγονότων της οδού Νιόβης, του Σεπτεμβρίου του 1998, αλλά και άλλες παρεμφερείς αντιδράσεις ακυρώνουν κι αυτήν ακόμη τη σαφώς παρεξηγημένη έννοια της «αυτορρύθμισης» στα ηλεκτρονικά ΜΜΕ. Αποτελεί, εξάλλου, περιφρόνηση και στις υπέρτερες αξίες του σεβασμού της ζωής και της αξιοπρέπειας που δεχόμαστε ότι αποτελούν θεμέλια του γενικού αξιακού μας συστήματος.

Εξάλλου, η πιεστική συμπεριφορά και οι εκτροπές των τηλεοπτικών συνεργειών κατά την πρόσφατη κηδεία του υποσημναγού Ν. Παρούση προκάλεσαν «την οργή των οικείων του... έξω από το σπίτι της οικογένειας...» με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να απευθύνουν έκκληση στην ΕΣΗΕΑ για να παρέμβει ώστε να τους «σώσ[ει]...από τα κανάλια» (*Ελευθεροτυπία*, 06.11.1998, 16), πράγμα που έγινε αλλά και πάλι χωρίς απήχηση.

59. Boorstin, D.J. (1961), *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*, Vantage Books, New York.

60. Κριτήρια newsworthiness είναι: relevance, fairness, accuracy, objectivity.

61. Αλιβιζάτος, Ν. Κ. (1997), «Η Ποινή, ο Antenna και ο Ρόλος του ΕΣΡ», *Το Βήμα*, 20.07.1997, Α53.

ρισμούς του δικαιώματος απάντησης *per se* αλλά και, σε σχέση και σε αντιδιαστολή, με το γενικότερο και μείζον ζήτημα της αυτόνομης πρόσβασης του πολίτη στην ηλεκτρονική δημοσιότητα. Ορίσαμε την έννοια της «αυτόνομης πρόσβασης» ειδικά αναφορικά με την ηλεκτρονική δημοσιότητα, ενώ αναφερθήκαμε και σε ιστορικά προηγούμενα θετικής λειτουργίας της. Στη χώρα μας δεν υφίσταται ατομική πρόσβαση του πολίτη στα ΜΜΕ, ενώ χωλαίνει σοβαρά και η συλλογική, που να κατοχυρώνεται νομικά ή που να προκύπτει από την «αυτορρυθμιζόμενη» πρακτική των ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών. Έχουν παρέλθει δέκα χρόνια ιδιόρρυθμης και καταχρηστικής «αυτορρύθμισης», αλλά οι ιδιοκτήτες των ΜΜΕ δεν εκπλήρωσαν αυτό το αίτημα. Η μη συγκατάθεση αυτόνομης πρόσβασης παράγει τον αποκλεισμό του Έλληνα από την ηλεκτρονική δημοσιότητα περιλαμβανομένης και της τρικαναλικής δημόσιας τηλεόρασης⁶². Ο αποκλεισμός αυτός καθιστά τη σχέση πολιτών-ΜΜΕ επικίνδυνα ετεροβαρή. Σχέση που επιβαρύνεται αφόρητα, όταν λειτουργοί των ΜΜΕ φτάνουν να προπηλακίζουν, να «δικάζουν» και να καταδικάζουν μέλη του κοινού. Όλα αυτά στοιχειοθετούν μια καταπιεστικά ανομική σχέση. Βρίθουν οι εκροές που ποικιλοτρόπως προσβάλλουν τηλεθεατές όπως και οι περιπτώσεις κατασκευασμένων «ειδήσεων» ή ψευδογεγονότων που λειτουργούν διαβρωτικά κατά της ηθικής, της αισθητικής αλλά και του ηθικού του κοινού σε περιόδους ιδiazόντων εθνικών και διεθνών προκλήσεων. Ο ανταγωνισμός που παράγει αυτά τα φαινόμενα σε συνδυασμό με τον ενδοτισμό πολιτικών και πολιτών είναι οι αιτίες για την καταστρατήγηση και αυτού του ελάχιστου αμυντικού δικαιώματος του πολίτη.

Στις δέκα περιπτώσεις που μελετήσαμε, αναλύσαμε τη δυνητικότητα και την αποτελεσματικότητα του θεσμού του δικαιώματος απάντησης. Οι προσφυγές πολιτών που εξετάσαμε δεν επιβεβαιώνουν τη χρηστική αξία και την αποτελεσματικότητά του. Τα εμπειρικά ευρήματα δείχνουν ειδικότερα αυξανόμενη τάση προσφυγών για άσκηση του δικαιώματος (με ιδιαίτερη έξαρση το 1997-1998). Δεύτερον, ότι το δικαίωμα απάντησης για λόγους τόσο διαδικαστικούς όσο και ουσιαστικούς εν τέλει ικανοποιείται σε ελάχιστο βαθμό (10%). Τρίτον, οι λόγοι μη τελέσφορης άσκησής του είναι κατά προτεραιότητα α) η μη σύννομη κατάθεση αιτήματος (διαδικαστικός) και β) η άρνηση των καναλιών να συμμορφωθούν και να συντελέσουν στην ικανοποίηση του δικαιώματος. Όταν επιβάλλονται κυρώσεις απάντησης/επανόρθωσης, αυτές συνήθως αγνοούνται με αποτέλεσμα η ποινή να μετατρέπεται σε πρόστιμο μη συμμόρφωσης. Αυτό υποδηλώνει σαφώς ότι συμφέρει στα κανάλια η επιβολή χρηματικού προστίμου – ιδιαίτερα μάλιστα όταν αυτό δεν είναι δυσβάσταχτο, πράγμα που αποτελεί τον κανόνα. Απεναντίας, προφανώς δεν συμφέρουν στα κανάλια και στην εικόνα που πλασάρουν πρώτιστα στους πελάτες αλλά και στους τηλεθεατές του, οι επανορθωτικές εκπομπές και η παραχώρηση πρόσβασης στα μέσα σε προ-

62. Εξυπακούεται εδώ ότι αυτός είναι ακριβώς ένας «τόπος» όπου θα μπορούσε δημιουργικά να καινοτομήσει η δημόσια τηλεόραση, διαφοροποιούμενη καταλυτικά από το εμπορικό μοντέλο και προωθώντας τον εκδημοκρατισμό.

οβληθέντα πολίτη. Έτσι τα κανάλια αψηφούν προκλητικά τόσο τον ανεξάρτητο ελεγκτικό φορέα όσο και τους πολίτες, γεγονός που επιβεβαιώνει τις μεταξύ τους εξουσιαστικές σχέσεις κυριαρχίας. Αμφισβητείται συνεπώς η αποτελεσματικότητα του υπό εξέταση θεσμού αλλά και του ευρύτερου νομοθετικού πλέγματος από τα ευρήματά μας. Με βάση τη θεωρητική επεξεργασία μας, συνάγουμε ότι η ανυπαρξία αυτόνομης πρόσβασης επιδρά αρνητικά στην υλοποιησιμότητα και του δικαιώματος απάντησης, διότι όντας ανίσχυρος και πρακτικά αμέτοχος στα εν δόμω τεκταινόμενα, ο πολίτης καταλήγει να αδυνατεί να διαφυλάττει και τα εν οίκω, τα ιδιωτικά του.

Συνολικά τα χαρακτηριστικά αυτά διακυβεύουν τη συνταγματική ρήτρα κοινωνικής αποστολής της ραδιοτηλεόρασης και πιστοποιούν το μείζον δημοκρατικό έλλειμμα στην ηλεκτρονική δημοσιότητα. Πού ακριβώς εντοπίζονται τα αίτια της αδυναμίας άσκησης του ατομικού-πολιτικού δικαιώματος αλλά και της γενικότερης «έκρυθμης κατάστασης» στο μεντιατικό μας σύστημα; Απαξιώνονται οι νόμοι και το κράτος δικαίου από την αρνητική στάση των καναλιών; Πρόκειται για προβλήματα πολιτικής και μεντιατικής κουλτούρας των δρώντων υποκειμένων στη κοινωνία των πολιτών, για δομικά εμπόδια που ανάγονται στην πολιτική οικονομία του τομέα αυτού, ή απλώς για νομικά αδιέξοδα; «Ενώ υπάρχουν οι νόμοι (Ν. 2328/95), δεν εφαρμόζονται». Γιατί κυριαρχεί η ανομία στην πράξη; Δεν εφαρμόζονται οι νόμοι στην πράξη για δύο λόγους. «Από τη μια πλευρά, οι δικαστικοί φοβούνται το διασυρμό από τον Τύπο και από την άλλη, οι πολιτικοί υποστηρίζουν την οποιαδήποτε παρανομία οποιουδήποτε κρατά μικρόφωνο ή πένα»⁶³ υποστηρίζεται ευθαρσώς. Η θεμελιώδης αιτία για την κακοδαιμονία έγκειται στη δομή του ανταγωνισμού και του κέρδους ως οικουμενικών κησόρων της νέας τάξης. Η αποτυχία της πολιτικής έγκειται στην ανικανότητα να αναγνωρίσει και έγκαιρα να ελέγξει αυτά τα δεδομένα.

Είναι χαρακτηριστικό ότι προσβολές της προσωπικότητας από την τηλεόραση τουλάχιστον αυτής της πληθώρας και μορφής είναι φαινόμενα της δεκαετίας του 1990, οπότε κατίσχυσε ο ανταγωνισμός στα κανάλια. Στο παρελθόν παρόμοια φαινόμενα ακροτήτων από παράγοντες-παρουσιαστές της τηλεόρασης και εικόνων αναλώσιμης βίας στις οθόνες ήταν αδιανόητα. Τα φαινόμενα αυτά έλαβαν σωρευτικές και ακραίες διαστάσεις επειδή: *πρώτον*, τα κανάλια μας προέκυψαν σαν «γνήσια ελληνικά αυθαίρετα» εν μέσω νομικού κενού και υπολογισμένης παρανομίας. *Δεύτερον*, ο αριθμός των καναλιών που προέκυψαν αυθαίρετα αυξήθηκε δυσανάλογα με το διαθέσιμο στους διαφημιστές τηλεοπτικό κοινό με αποτέλεσμα έναν μεταξύ τους εκτραχηλιστικό ανταγωνισμό. *Τρίτον*, τα κανάλια αφού ήταν νόθα και ανεξέλεγκτα «αυτορρυθμίστηκαν» αυθαίρετα με μόνη πυξίδα το κέρδος και αποτέλεσμα την ανομία.

Αλλά αν οι ραδιοτηλεοπτικοί οργανισμοί δεν συμμορφώνονται ούτε με τις επιταγές του ΕΣΡ στο θέμα της απάντησης/επανόρθωσης, γιατί θα έπρεπε να ευελπι-

63. Θ. Κασσίμης, δημοσιογράφος - βουλευτής της ΝΔ, *Διπλό Τηλέγραμμα*, 05.09.1996, 28.

στούμε αφελώς ότι θα το πράξουν «αυτορρυθμιζόμενοι»; Βιώνουμε σήμερα το αποτέλεσμα της μονομερούς και καταχρηστικής «αυτορρύθμισης» ενός συστήματος που όμως συναποτελείται και από όλους τους πολίτες. Μια «αυτορρύθμιση» που συνετέλεσε ερήμην της κοινωνίας των πολιτών αλλά και της πολιτείας που ενήργησε ουσιαστικά κατόπιν εορτής και ανεπαρκώς. Ο συνδυασμός αυθαίρετων ΜΜΕ, άτεγκτου ανταγωνισμού και του ευάλωτου των μελών της πολιτικής τάξης αποτέλεσε προφανώς έναν εκρηκτικό και ως σήμερα άλυτο γόρδιο δεσμό, που δεν είναι τίποτε λιγότερο από τη δομική γενεσιουργή αιτία των επικίνδυνων αυτών φαινομένων. Με άλλα λόγια, τα θεμέλια του αυθαίρετου μεντιατικού συστήματος προδικάζουν την αναπαραγωγή τηλεοπτικών υποπροϊόντων. Όταν η πρόσβαση στον ραδιοτηλεοπτικό λόγο μονοπωλείται δομικά από αναγκαστικά κερδοφόρες εκροές και όταν η πρόσβαση του πολίτη στο βήμα αυτό αποκλείεται, ακόμη και ως μορφή αμυντικής ανάδρασης, τότε η επιθετικότητα των ΜΜΕ είναι δομική αφού εκπορεύεται αλλά και υπακούει αποκλειστικά στους νόμους της άτεγκτης κερδοσκοπίας. Τότε, τα μηνύματα του ραδιοτηλεοπτικού μας συστήματος κινδυνεύουν να εκφράζουν μια νέα τυραννία.